

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Β΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Συγγραφέας:

- Σπυρόπουλος Σ. Ηλίας

Συντονισμός για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο:

- Κ. Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΚΡΙΣΗΣ

- Δουλαβέρας Αριστείδης, Σχολικός Σύμβουλος.
- Ψαλιδάκου Σταυρούλα, Σχολική Σύμβουλος.
- Μπαλτά Σοφία, Καθηγήτρια Β/θμιας Εκπαίδευσης.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΗΛΙΑΣ Σ. ΣΠΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΗΡΟΔΟΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΕΣ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
Α Θ Η Ν Α

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο ευχαριστεί θερμά την Εκδοτική Αθηνών και το Μ.Ι.Ε.Τ. για την παραχώρηση του εικονογραφικού υλικού του διδλίου.

Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβερνήσεως τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

	Σελ.
Εισαγωγή	7-16

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ (ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ)

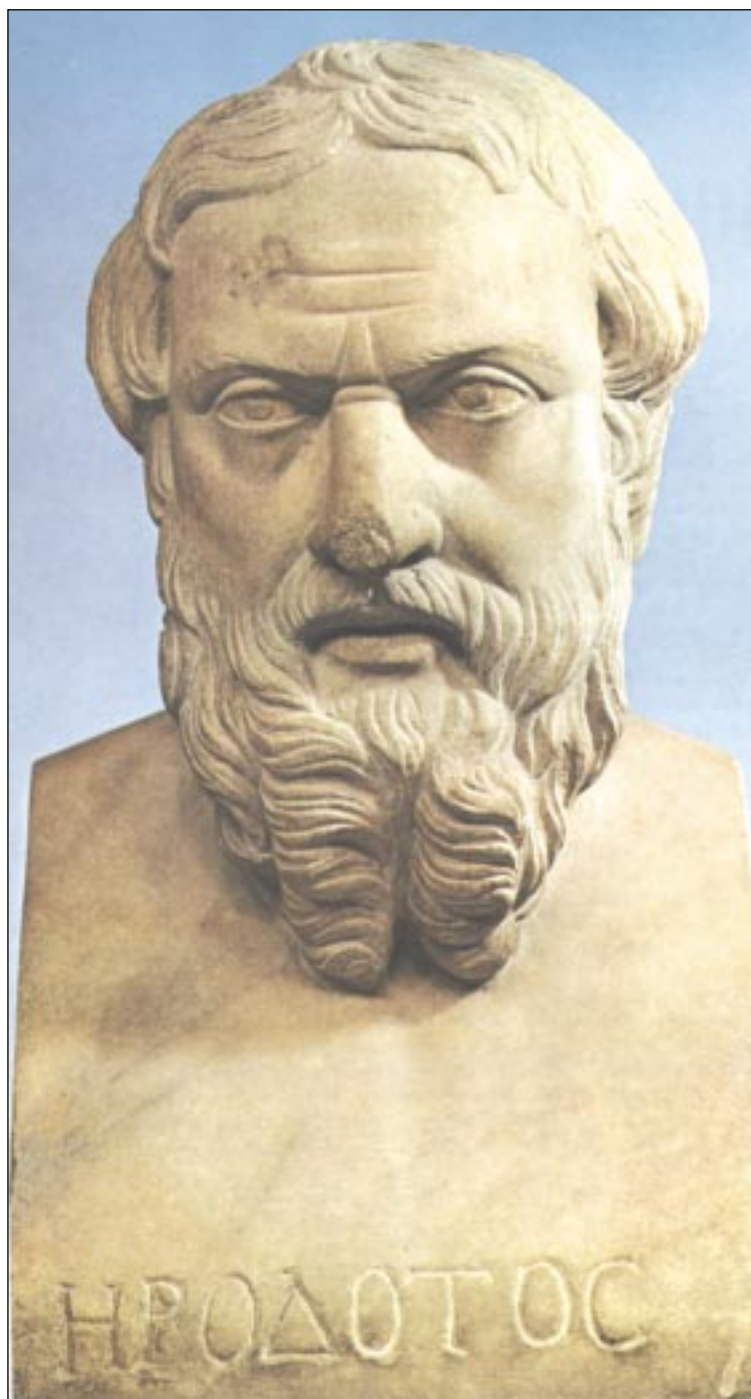
Ενότητα 1η	Το προοίμιο – Οι αιτίες της σύγκρουσης	19-26
Ενότητα 2η	Κροίσος και Σόλων	27-35
Ενότητα 3η	Κροίσος και Κύρος	37-49
Ενότητα 4η	Η Ιωνική Επανάσταση	51-63
Ενότητα 5η	Η μάχη του Μαραθώνα	65-80
Ενότητα 6η	Από το Μαραθώνα στις Θερμοπύλες, α	81-102
Ενότητα 7η	Από το Μαραθώνα στις Θερμοπύλες, β	103-112
Ενότητα 8η	Η μάχη των Θερμοπυλών	113-127
Ενότητα 9η	Από τις Θερμοπύλες στη Σαλαμίνα	129-146
Ενότητα 10η	Η ναυμαχία της Σαλαμίνας	147-156
Ενότητα 11η	Από τη Σαλαμίνα στις Πλαταιές	157-167
Ενότητα 12η	Η μάχη των Πλαταιών	169-182
Ενότητα 13η	Η μάχη της Μυκάλης	183-192

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ (ΧΩΡΕΣ ΚΑΙ ΛΑΟΙ)

Ενότητα 14η	Η οικουμένη και οι ήπειροι	195-199
Ενότητα 15η	Ο Ελληνισμός των παραλίων της Δυτ. Μ. Ασίας	201-205
Ενότητα 16η	Βαβυλωνία και Βαβυλώνιοι	206-213
Ενότητα 17η	Αίγυπτος και Αιγύπτιοι	215-233
Ενότητα 18η	Τα απόμακρα και εξωτικά	234-240

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ (ΝΟΥΒΕΛΕΣ ΚΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΑ)

Ενότητα 19η	(1. Η νουβέλα του Αδράστου. 2. Το δαχτυλίδι του Πολυκράτη. 3. Ο τύραννος και οι άξιοι πολίτες)	243-253
Ενότητα 20η	(1. Ο Αρίων και το δελφίνι. 2. Ο αρχαιότερος λαός του κόσμου. 3. Η πραγματική αξία του ανθρώπου. 4. Ο εξωτικός κόσμος των Αιθιοπών. 5. Κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό. 6. Ο χορός του Ιπποκλείδη. 7. Το ηλιακό αστέρι της Βεργίνας)	255-271

ΗΡΟΔΟΤΟΣ Ο ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΥΣ (485- περ. 425 π.Χ.)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Οι αρχές της Ελληνικής Ιστοριογραφίας

Τα πρώτα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, που καλύπτουν την περίοδο από τον 8ο ως και τις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα, είναι ποιητικά (επική και λυρική ποίηση), ενώ ο πεζός λόγος εμφανίζεται πολύ αργότερα, μόλις στα τέλη του 6ου π.Χ. αιώνα, και θα δώσει τα πρώτα αξιόλογα δημιουργήματά του μετά τα μέσα του 5ου π.Χ. αιώνα. Κι αυτό, επειδή ο πεζός λόγος προϋποθέτει την ύπαρξη συστήματος γραφής, αλλά και μια κοινωνία που έχει να δείξει σημαντική πρόοδο και αξιόλογη οργάνωση, όπως και την ανάπτυξη του κριτικού πνεύματος. Έτσι, μόνο όταν οι προϋποθέσεις αυτές εξασφαλίστηκαν στην αρχαία Ελλάδα, εμφανίστηκαν κείμενα που ανήκουν στα τρία κύρια είδη του πεζού λόγου: τη φιλοσοφία, τη ρητορική και την ιστοριογραφία.

Ιστοριογραφία είναι το είδος του πεζού λόγου που αντικείμενο έχει τα γεγονότα που αξίζουν να μνημονεύονται, είτε τα σύγχρονα με τον συγγραφέα (ιστορικά) είτε τα προγενέστερα. Η ιστοριογραφία, με τη σύγχρονη έννοια του όρου, γεννήθηκε στην αρχαία Ελλάδα ως μια ειδική εκδήλωση του προοδευτικού πνεύματος των Ιώνων, που, στα τέλη του 6ου και τις αρχές του 5ου π.Χ. αιώνα, επιχείρησε να απαλλάξει το ανθρώπινο πνεύμα από τη δεσποτεία του μύθου και να θέσει τα θεμέλια της συστηματικής έρευνας για την προσέγγιση της αλήθειας, κι έτσι δίκαια αποκλήθηκε «επιστημονικό πνεύμα».

Βέβαια, όπως συμβαίνει με όλες τις κατακτήσεις του ανθρώπινου πνεύματος, η ιστοριογραφία δε γεννήθηκε «εκ του μηδενός» και δεν έφτασε στην αυστηρά επιστημονική της μορφή, με την οποία για πρώτη φορά θα τη συναντήσουμε στο ιστορικό έργο του Θουκυδίδη. Αντίθετα, επηρεάστηκε από την προηγούμενη συγγραφική παραγωγή και πέρασε διαδοχικά εξελικτικά στάδια.

Στην πριν από τον Ηρόδοτο εποχή, το ιστορικό ενδιαφέρον των Ελλήνων το ικανοποιούσε κυρίως η επική ποίηση, αφού τα ιστορικά γεγονότα μεταδίδονταν με τη μορφή μύθων, που περιέκλειαν και στοιχεία ιστορικής αφήγησης. Με αυτό τον τρόπο απώτερος πρόδρομος των ιστοριογράφων μπορεί να θεωρηθεί ο Όμη-

ρος, στα έπη του οποίου εντοπίζονται σπέρματα ιστορικότητας που περιβάλλονται από τον ποιητικό μύθο. Κατόπιν έχουμε το επονομαζόμενο «ιστορικό έπος», που καλλιιεργήθηκε τον 6ο π.Χ. αιώνα, με πολύ περισσότερα στοιχεία ιστορίας.

Στην αμέσως επόμενη εποχή εμφανίζονται στην Ιωνία οι πρώτοι συγγραφείς που μπορούν ν' αποκληθούν ιστοριογράφοι· είναι οι γνωστότεροι με τον όρο «λογογράφοι», δηλαδή (σε αντίθεση με τους εποποιούς) πεζογράφοι, που καταγράφουν πληροφορίες που ως τότε διασώζονταν προφορικά. Στα έργα τους συνήθως περιλαμβάνονται περιγραφές ταξιδιών, που επιχειρούσαν σ' όλο τον τότε γνωστό κόσμο οι Ίωνες· γι' αυτό και στα έργα των «λογογράφων» τη μεγαλύτερη έκταση καταλάμβανε το γεωγραφικό και εθνολογικό υλικό, ενωμένο αξεδιάλυτα με ιστορικές πληροφορίες.

Ο πιο αξιόλογος «λογογράφος», του οποίου μάλιστα η ιστορική μεθοδολογία και οι πλούσιες πληροφορίες αποτέλεσαν την αφετηρία, από την οποία ξεκίνησε ο Ηρόδοτος, για να συγγράψει το ιστορικό του έργο, ήταν ο Εκαταίος ο Μιλήσιος· ήταν ο πρώτος που προσπάθησε να πραγματευτεί με λογικά κριτήρια τους μύθους και το ιστορικό υλικό που διέσωσε η προφορική παράδοση. Έτσι, με τη βοήθεια που βρήκε στο έργο των λογογράφων, με την αφομοίωση της προόδου που σημείωσε ως την εποχή του η ελληνική σκέψη και με την προσωπική του συμβολή ο Ηρόδοτος μπόρεσε να εγκαινιάσει την επιστημονική ιστοριογραφία, ώστε να πάρει δικαιωματικά τον τίτλο του «πατέρα της ιστορίας».

2. Η ζωή του Ηροδότου και η διαμόρφωση της προσωπικότητάς του

Ο Ηρόδοτος γεννήθηκε γύρω στα 485 π.Χ. στη δωρική αποικία των νοτιοδυτικών παραλίων της Μ.Ασίας Αλικαρνασσό, από οικογένεια προκρίτων της πόλης. Ο πατέρας του λεγόταν Λύξος, η μητέρα του Δρυώ· γνωστό είναι και το όνομα ενός αδελφού του, Θεόδωρος. Το γνωστότερο πρόσωπο της οικογένειας ήταν ο θεός του, επικός ποιητής και χρησμολόγος, Πανύασης. Η Αλικαρνασσός τότε ανήκε στο περσικό κράτος και τη διοικούσε, ως τύραννος, ο γιος της περίφημης Αρτεμισίας Λύγδαμης.

Τα γεγονότα που αναμφισβήτητα σημάδεψαν την παιδική ηλικία του Ηροδότου ήταν οι περσικοί πόλεμοι, που συγκλόνισαν τόσο τον περσικό, όσο και τον ελληνικό κόσμο. Κι αν ακόμη, ίσως πολύ μικρός, δεν είδε τα καράβια της Αρτεμισίας ν' απομακρύνονται απ' το λιμάνι της Αλικαρνασσού, για να πάνε να συναντήσουν τον μεγάλο στόλο του Ξέρξη, θα του το διηγήθηκαν πολλές φορές οι δικοί του και πολλές φορές θ' άκουσε ν' αναφέρονται ο Μαραθώνας και οι Θερμοπύλες, η Σαλαμίνα, οι Πλαταιές και η γειτονική Μυκάλη, το πέραςμα του Βοσπόρου από τον Ξέρξη και τα τεχνάσματα του Θεμιστοκλή.

Στην ίδια εποχή των παιδικών του χρόνων η μυθική παράδοση θεωρούνταν εξίσου αξιόπιστη με τα ιστορικά γεγονότα κι έτσι οι νέες γενιές δέχονταν τους μύθους που αφορούσαν στους θεούς και στον μυθικό κύκλο των Τρωικών ως στοιχείο του ιστορικού παρελθόντος, αφού τα ομηρικά έπη αποτελούσαν μέρος σημαντικότερο της παιδείας. Αλλά ο Ηρόδοτος κατατοπίστηκε πολύ καλύτερα και πληρέστερα από τους συνομηλίκους του για όλ' αυτά, αφού στο οικογενειακό του περιβάλλον ζούσε ο σημαντικότερος, για εκείνη την εποχή, συνεχιστής της παράδοσης των εποποιών, ο θεός του Πανύασης. Μάλιστα, δεν αφομοίωσε μόνο τις γνώσεις του ο Ηρόδοτος, αλλά συμμερίστηκε και τις πολιτικές θέσεις του, που τον έφεραν αντιμέτωπο με τον τύραννο της πόλης του Λύγδαμη (σε κίνημα εναντίον του οποίου σκοτώθηκε ο Πανύασης) και γενικότερα με την τυραννίδα.

Κυνηγημένος λοιπόν από τον Λύγδαμη, λίγο πριν γίνει είκοσι χρονών, ο Ηρόδοτος καταφεύγει στη Σάμο. Η παραμονή του εκεί πρέπει να είχε κάποια σημαντική διάρκεια, ίσως ως τη χρονιά που απελευθερώθηκε η Αλικαρνασσός από την τυραννίδα του Λύγδαμη (454 π.Χ.). Την εποχή της εγκατάστασης του Ηροδότου στη Σάμο το νησί γνώριζε νέα περίοδο ακμής. Εκεί εδραιώθηκε η ιωνική παιδεία του Ηροδότου σ' ό,τι αφορά στη διάλεκτο, στην πλούσια παράδοση των «λογογράφων», αλλά και στο ιωνικό πνεύμα (που συνήθως αποκαλούμε «ιωνικό διαφωτισμό») και στην έφεση για μακρινά ταξίδια, για να γνωρίσει τον κόσμο, ιδίως με καράβια. Μεγάλη εντύπωση προξένησαν εκεί στον Ηρόδοτο τα αξιοθαύμαστα δημόσια έργα, τα ονομαστά «Πολυκράτεια» που κοσμούσαν τη Σάμο. Με την προσεκτική παρατήρησή τους ο Ηρόδοτος διαμορφώθηκε σε πεπειραμένο εκτιμητή παρόμοιων έργων· τονώθηκε το ενδιαφέρον του για τις τεχνολογικές μεθόδους κατασκευής, αλλά και για μαθηματικούς υπολογισμούς των διαστάσεων και εμπεριστατωμένες περιγραφές των ιδιαιτεροτήτων που παρουσίαζε το κάθε μνημείο.

Με την απελευθέρωση της Αλικαρνασσού από την τυραννίδα, ο Ηρόδοτος επιστρέφει στην πατρίδα του, αλλά αυτή η δεύτερη παραμονή του ήταν σύντομη· θα τον συναντήσουμε στη συνέχεια στην Αθήνα, αλλά οι κινήσεις του στο διάστημα που μεσολάβησε δεν είναι δυνατό να ελεγχθούν με βεβαιότητα.

Αυτός είναι ο λόγος που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι σ' αυτή τη μεταβατική περίοδο (περίπου: 454-445 π.Χ.) ο Ηρόδοτος επιχείρησε τα περιφημα ταξίδια του, στα οποία οφείλουμε τις πληροφορίες που μας δίνει για άλλους λαούς. Λοιπόν, ταξίδευσε προς τον βορρά (Εύξεινος πόντος, από τις δυτικές του ακτές ως την Κολχίδα, με καράβι· περιήγηση των δυτικών ακτών του Ευξείνου ως την πόλη Ολβία, τη σημερινή Οδυσσό κι απ' εκεί ως την Κριμαία και την Αζοφική θάλασσα· και, ενδεχομένως, των παραλίων της Θράκης και της Μακεδονίας), αλλά μεγαλύτερη διάρκεια πρέπει να είχε το ταξίδι που τον έφερε στις περιοχές που αποτελούσαν την περσική αυτοκρατορία. Τότε γνώ-

ρισε την Εγγύς και τη Μέση Ανατολή και προπάντων την Αίγυπτο. Τα ταξίδια του στην Κάτω Ιταλία, τη Σικελία και την Κυρηναϊκή μπορεί να έγιναν αργότερα, όταν εγκαταστάθηκε στους Θουρίους.

Πολύ σημαντική για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Ηροδότου αποδείχτηκε η μετάβαση και η παραμονή του στην Αθήνα στα μέσα της δεκαετίας 450-440 π.Χ. Ο Ηρόδοτος βρήκε την Αθήνα στον «χρυσό αιώνα» της, την εποχή που ο Περικλής επέβαλε τη μεγαλόπνοη πολιτική του.

Ο Περικλής εντυπωσίασε τον Ηρόδοτο, που συνδέθηκε μαζί του, μάλιστα υπηρέτησε τις επιδιώξεις του, με τη συμμετοχή του στον αποικισμό των Θουρίων. Στην Αθήνα ο Ηρόδοτος γνώρισε τους θεσμούς και τη λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Και, καθώς η Αθήνα εκείνη την εποχή δεν ήταν μονάχα το κέντρο της πολιτικής ζωής και της οικονομικής δραστηριότητας της Ελλάδας, αλλά και «πρυτανείο της σοφίας», δόθηκε η ευκαιρία στον Ηρόδοτο να συμπληρώσει ουσιαστικά τη μόρφωσή του, ιδιαίτερα με τις φιλικές σχέσεις που δημιούργησε με ξεχωριστές πνευματικές προσωπικότητες, ιδιαίτερα με τον Σοφοκλή και τον Πρωταγόρα.

Μάλιστα, μαζί με τον Πρωταγόρα πορεύτηκε στον τελευταίο σταθμό της ζωής του, στην αποικία της Κάτω Ιταλίας Θούριοι, που την ίδρυσε στα 444/43 π.Χ. ο Περικλής στα πλαίσια της «πανελληνίας» πολιτικής του. Ο Ηρόδοτος εξασφάλισε και τα δικαιώματα του πολίτη της νέας πόλης. Εκεί πρέπει να αφιερώθηκε στη συγγραφή της Ιστορίας του και εκεί, μάλλον, πέθανε, κατά τα τέλη της δεκαετίας 430-420 π.Χ., λίγα χρόνια μετά την οριστική έκδοση του έργου του.

Αλικαρνασσός, Σάμος, Αθήνα, Θούριοι, τέσσερα σημαντικά κέντρα του ευρύτερου ελληνισμού, που αντιπροσωπεύουν τον ελληνισμό της Μ. Ασίας, του Αιγαίου, της κεντρικής Ελλάδας και της «Μεγάλης Ελλάδας» της Δύσης, μαζί με τα όσα είδε στα ταξίδια του στον «βαρβαρικό» κόσμο, συντέλεσαν, ο κάθε τόπος με την ιδιομορφία του, στη διαμόρφωση της πνευματικής προσωπικότητας του Ηροδότου, έτσι ώστε να έχει όλες τις προϋποθέσεις, για να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη σύνθεση των χαρακτηριστικών του ευρύτερου ελληνικού κόσμου στην περίοδο της μεγαλύτερης ακμής του, αλλά και την συναρπαστική έκθεση των εμπειριών του από τον «βαρβαρικό» κόσμο, έτσι ώστε το έργο του ν' αποτελέσει, όπως ειπώθηκε, «ωραίο καθρέφτη του ανθρώπινου βίου».

3. Η Ιστορία του Ηροδότου

α. Η κυρίως ιστορική αφήγηση

Το έργο του Ηροδότου είναι μια εκτεταμένη έκθεση ποικίλης ύλης, που το επίκεντρό της κατέχει η ιστορική αφήγηση. Φαίνεται ότι ο Ηρόδοτος ως τίτλο

του έργου του θεώρησε τη φράση «ἱστορίας ἀπόδεξις», δηλαδή «έκθεση της ιστορικής έρευνας», και ότι δεν είχε επιχειρήσει τη διαίρεσή του σε εννέα βιβλία, όπως το κάνουμε σήμερα. Αυτό είναι έργο των φιλολόγων της Αλεξανδρινής εποχής, στους οποίους οφείλεται και ο γνωστός τίτλος του έργου «Ἡρόδοτου Μοῦσαι», επειδή σε καθένα από τα εννέα βιβλία έδωσαν το όνομα μιας από τις εννιά θεότητες των γραμμάτων και των τεχνών, τις Μούσες (Κλειώ, Ευτέρπη κτλ.). Πιο κοντά στο περιεχόμενο όμως θα ήταν ο τίτλος «Περσικά» (ή «Μηδικά»), αφού το κατεξοχήν αντικείμενο του έργου είναι οι μηδικοί πόλεμοι, η σύγκρουση Ελλήνων και Περσών.

Ο κύριος άξονας της ιστορικής αφήγησης καλύπτει την περίοδο 494-479 π.Χ. (από την έναρξη της Ιωνικής Επανάστασης ως την κατάληψη του περσικού φρουρίου της Σηστού), αλλά, για να γίνει κατανοητή αυτή η σύγκρουση, ο Ηρόδοτος θεώρησε απαραίτητο να δοθεί το ευρύτερο πλαίσιο (η αντιπαράθεση Ασίας– Ευρώπης) και έτσι αρχίζει την εξιστόρησή του από το 560 π.Χ. Κι αφού κατατοπίσει τους αναγνώστες του για τους λαούς που πήραν μέρος στη σύγκρουση και τις χώρες τους και για τα αίτιά της, καταπιάνεται με την εξιστόρηση των Περσικών πολέμων:

Ο ΚΡΟΙΣΟΣ, βασιλιάς των Λυδών, γύρω στα 560 π.Χ. υπέταξε, πρώτος αυτός, τους Έλληνες των παραλίων της Μ. Ασίας, χωρίς να έχει δεχτεί καμιά πρόκληση, εγκαινιάζοντας έτσι τις εχθροπραξίες ανάμεσα στους Έλληνες και τους Ασιάτες. Φτάνει στο απόγειο της δύναμής του, όμως παρασέρνεται σε σύγκρουση με τη νέα δύναμη που ήδη έχει επεκταθεί ως τα ανατολικά σύνορα της επικράτειάς του, το περσικό κράτος.

Αλλά τον κατανικά, κυριεύει τις Σάρδεις και προσαρτά στο κράτος του τη Λυδία ο βασιλιάς των Περσών ΚΥΡΟΣ. Προωθώντας ασταμάτητα τις κατακτητικές του επιχειρήσεις γίνεται κύριος της Βαβυλωνίας, υποτάσσει τους Έλληνες της Μ. Ασίας, δημιουργεί τη μεγάλη Περσική αυτοκρατορία και, πριν πεθάνει, ορίζει διάδοχό του τον γιο του Καμβύση.

Ο ΚΑΜΒΥΣΗΣ συνέχισε την επεκτατική πολιτική του πατέρα του, κυριεύοντας το βασίλειο των Φαραώ, την Αίγυπτο. Τον διαδέχεται, ύστερα από περίοδο πολιτικής ανωμαλίας, ο γιος του Υστάσπη ΔΑΡΕΙΟΣ, που οργανώνει διοικητικά, στρατιωτικά, οδικά και φορολογικά την περσική αυτοκρατορία. Επαναφέρει στον περσικό ζυγό τη Βαβυλώνα και κατόπιν, συνεχίζοντας την επεκτατική πολιτική των προκατόχων του, επιχειρεί την πρώτη ιστορική εκστρατεία των Ασιατών σε ευρωπαϊκά εδάφη, με σκοπό την υποταγή των Σκυθών. Ύστερ' από το άδοξο τέλος αυτής της εκστρατείας, υποτάσσει τους Θράκες και τους Μακεδόνες, επεκτείνοντας έτσι τα σύνορα της αυτοκρατορίας του ως τη Θεσσαλία.

Από το σημείο αυτό και αφού ολοκλήρωσε την εξιστόρηση της δημιουργίας της τεράστιας περσικής αυτοκρατορίας με την υποταγή του «βαρβαρικού» κό-

σμου, ο Ηρόδοτος αρχίζει να πραγματεύεται το κύριο θέμα του έργου του, την πολεμική σύγκρουση Περσών και Ελλήνων, με συνδετικό κρίκο την αφορμή της σύγκρουσης, την Ιωνική επανάσταση, για την αποτίναξη του περσικού ζυγού. Τότε οι Έλληνες των παραλίων της Μ. Ασίας, με τη βοήθεια των Αθηναίων που ανταποκρίθηκαν στις παρακλήσεις τους, κυριεύουν τις Σάρδεις και παραδίνουν την πόλη στις φλόγες. Όμως οι στρατηγοί του Δαρείου καταπνίγουν την επανάσταση, μετά την αποχώρηση των Αθηναίων, και επαναφέρουν τους Έλληνες της Μ. Ασίας στον περσικό ζυγό.

Ύστερ' απ' αυτά, ο Δαρείος είχε την αφορμή να εκστρατεύσει στην Ευρώπη, ειδικότερα στην Ελλάδα και συγκεκριμένα εναντίον των Αθηναίων, που πάτησαν τμήμα της επικράτειάς του. Στέλνει λοιπόν στρατιά πεζών, που συνοδεύταν από μεγάλο στόλο, με επικεφαλής της τον Μαρδόνιο. Η επιχείρηση όμως αποτυχαίνει, μετά από ναυάγιο στα νερά του όρους Άθως. Όμως, πριν επιστρέψει στην Ασία ο Μαρδόνιος, εξασφαλίζει και εδραιώνει την επέκταση του περσικού κράτους ως τον Όλυμπο. Ο Δαρείος επιχειρεί κατόπιν και δεύτερη εκστρατεία, με στρατηγούς τώρα τον Δάτη και τον Αρταφέρνη, αλλά οι Αθηναίοι, με ηγέτη τον Μιλτιάδη, τους κατατροπώνουν στον Μαραθώνα και τους αναγκάζουν να εγκαταλείψουν τα σχέδιά τους. Ο Δαρείος, επίμονος, προετοιμάζει μεγαλύτερο εκστρατευτικό σώμα, αλλά τον βρήκε ο θάνατος κατά τη διάρκεια των προετοιμασιών.

Στο θρόνο τον διαδέχτηκε ο γιος του ΞΕΡΞΗΣ, που θα συνεχίσει την προσπάθεια καθυπόταξης της Ελλάδας. Αφού έκανε τεράστιες προετοιμασίες και συγκέντρωσε πρωτόγνωρη δύναμη πεζικού και ναυτικού, διαβαίνει με γέφυρες τον Ελλήσποντο και διασχίζει, χωρίς να συναντά αντίσταση, τη Θράκη, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία, έχοντας μάλιστα στο πλευρό του και αρκετούς Έλληνες, αυτούς που, όπως λέμε, «εμήδισαν». Αντίσταση θα του προβάλλουν μόνο οι ελληνικές πόλεις, που με επικεφαλής τους Λακεδαιμονίους και τους Αθηναίους θα δώσουν τον υπέρ πάντων αγώνα. Οι Λακεδαιμόνιοι, με ηγέτη τον βασιλιά της Σπάρτης Λεωνίδα, ορθώνουν ηρωική αντίσταση στις Θερμοπύλεις, που τις κυριεύει ο Ξέρξης ύστερ' από προδοσία και την εξόντωση των υπερασπιστών τους. Κατευθύνεται τότε ανεμπόδιστος στην Αθήνα, που, ουσιαστικά ανυπεράσπιστα, την κυριεύει και την πυρπολεί.

Στο μεταξύ ο τεράστιος στόλος του, αφού δοκιμάστηκε από ναυάγιο και την αντίσταση του ελληνικού στόλου στο Αρτεμίσιο, αισθητά εξασθενημένος αλλά πάντοτε με υπεροπλία απέναντι στον ενωμένο ελληνικό, συναντά τον Ξέρξη στις ακτές της Αττικής. Ο Ξέρξης σχεδιάζει να επιχειρήσει το τελικό χτύπημα, την κατάληψη της Πελοποννήσου, αφού συντρίψει τον ελληνικό στόλο που παρατάχτηκε μπροστά της, ναυλοχώντας στη Σαλαμίνα. Όμως, στη ναυμαχία που θ' ακολουθήσει θριαμβεύουν οι Έλληνες και ο περσικός στόλος υφίσταται

τρομακτικές απώλειες, καθώς ο Θεμιστοκλής οργάνωσε τις κινήσεις του ελληνικού στόλου με αξιοθαύμαστο τρόπο. Ο Ξέρξης επιτέλους πείθεται για το ανώφελο της συνέχισης της εκστρατείας, κυριεύεται μάλιστα και από πανικό για την προσωπική του ασφάλεια. Κάτω από αυτές τις συνθήκες αποφασίζει να επιστρέψει στην Ασία αφήνοντας τον Μαρδόνιο με επίλεκτες στρατιωτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, για να ολοκληρώσει την καθυπόταξή της.

Ο ΜΑΡΔΟΝΙΟΣ οργανώνει με ψυχραιμία και συνετή τακτική τη σύγκρουση με το στρατό των Ελλήνων στις Πλαταιές, όπου ο βασιλιάς των Λακεδαιμονίων Πανσανίας έχει αντιπαραταχτεί με την ενωμένη ελληνική δύναμη. Τελικά οι Έλληνες κατατροπώνουν τους Πέρσες και σκοτώνουν τον Μαρδόνιο. Τα απομεινάρια του στρατού του επιστρέφουν στην Ασία και ο Ξέρξης αποδέχεται την ήττα του.

Οι Έλληνες όμως, αφού απώθησαν τον περσικό κίνδυνο, μοιράστηκαν τα πλουσιότατα λάφυρα και αποδέχτηκαν τις παρακλήσεις των Ελλήνων της Μ. Ασίας, μετέφεραν τον πόλεμο στην επικράτεια του Ξέρξη. Κατανικώντας τους στρατηγούς του στο ακρωτήριο Μυκάλη απελευθέρωσαν τις ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας και κατευθύνθηκαν στο σημείο από το οποίο ξεκίνησε η περσική επιχείρηση εναντίον της Ευρώπης, τον Ελλήσποντο. Όμως οι Σπαρτιάτες δε βρίσκουν το λόγο για τη συνέχιση του αγώνα κι έτσι η ηγεσία του κοινού ελληνικού στόλου περνά στα χέρια των Αθηναίων, που κυριεύουν στον Ελλήσποντο τη σημαντική πόλη Σηστό.

β. Οι παρεκβάσεις

Στον σύγχρονό μας αναγνώστη, που θα πάρει στα χέρια του την *Ιστορία* του Ηροδότου, θα δημιουργηθεί μια εύλογη απορία: Ενώ το έργο ανήκει στην ιστοριογραφία, η κυρίως ιστορική αφήγηση (οι Περσικοί πόλεμοι, που οι αιτίες τους αναφέρονται στο πρώτο βιβλίο) μόνο από το πέμπτο βιβλίο ξεκινά, για να ολοκληρωθεί στο ένατο. Τι συναντούμε στο ενδιάμεσο (κι όχι μόνο το ενδιάμεσο από το πρώτο ως το πέμπτο βιβλίο, αλλά και σε αρκετά σημεία των πέντε τελευταίων βιβλίων εντοπίζονται σημαντικές ενότητες, όπου διακόπτεται η κυρίως ιστορική αφήγηση); Έχουμε τις περίφημες «παρεκβάσεις», στις οποίες οδήγησε τον Ηρόδοτο η ακόρεστη περιέργειά του να δει και να μάθει τα πάντα. Έτσι, διακόπτοντας την ιστορική του αφήγηση, καταχωρίζει ποικίλο υλικό, με γεωγραφικές και εθνολογικές πληροφορίες, με περιγραφές οικοδομημάτων, αλλά και με καθαρά ελεύθερες λογοτεχνικές δημιουργίες, που συχνά η παρεμβολή τους δυσκολεύει τον αναγνώστη να παρακολουθήσει την ευθεία γραμμή της εξέλιξης των γεγονότων. Όλο αυτό το ποικίλο υλικό αποτελεί τις «παρεκβάσεις» (ο όρος ήδη χρησιμοποιείται από τον Ηρόδοτο και παρακάτω θα τον εξειδικεύσουμε). Οι παρεκβάσεις αυτές (που θα τις απέφευγε οπωσδήποτε ο

σύγχρονός μας ιστορικός) ερμηνεύονται τόσο από τον χαρακτήρα του Ηροδότου (αναφέραμε ήδη την περιέργειά του), όσο και από τις απαιτήσεις του κοινού για το οποίο έγραφε, αλλά και από την παράδοση της ελληνικής συγγραφικής παραγωγής της εποχής του. Δηλαδή, α) όλα τα είδη του πεζού λόγου επηρεάζονταν από τα ομηρικά έπη, που ήταν η μήτρα όλων των πνευματικών έργων των αρχαίων Ελλήνων, και β) στο ιδιαίτερο είδος, που εγκαινιάζε ο Ηρόδοτος, ισχυρή ήταν η επίδραση της παράδοσης που δημιούργησαν οι Ίωνες «λογογράφοι», στα έργα των οποίων αφθονούσαν αυτά που θα λέγαμε σήμερα «ταξιδιωτικές εντυπώσεις». Τις παρεκβάσεις αυτές μπορούμε να τις διακρίνουμε σε δύο κύριες κατηγορίες, τους «λόγους» και τις ελεύθερες λογοτεχνικές δημιουργίες.

Ι. Οι «λόγοι»

Με τον όρο «λόγοι» εννοούμε τις μεγάλες γεωγραφικές και εθνολογικές παρεκβάσεις, με τις οποίες ο Ηρόδοτος συνεχίζει την παράδοση των Ιώνων «λογογράφων». Είναι οι ταξιδιωτικές περιγραφές των τόπων που επισκέφτηκε, αλλά και των εθίμων, των συμπεριφορών, της καθημερινής ζωής και ακόμη της παλαιότερης ιστορίας των εθνών που κατοίκησαν στους τόπους αυτούς. Έτσι π.χ. έχουμε στο πρώτο βιβλίο τον «Λυδικό» και τον «Βαβυλωνιακό» λόγο, ολόκληρο το δεύτερο βιβλίο αποτελεί τον «Αιγυπτιακό» λόγο κτλ. Συνήθως ο Ηρόδοτος παραθέτει τους «λόγους» του τη στιγμή που οι Πέρσες είναι έτοιμοι να εισβάλουν στις διάφορες χώρες εφαρμόζοντας την επεκτατική τους πολιτική. Είναι τόσο σημαντικοί οι «λόγοι» αυτοί για τη γνώση του αρχαίου κόσμου, ώστε ορισμένοι υποστηρίζουν ότι αυτοί ήταν, σε πρώτο στάδιο, το κύριο αντικείμενο της συγγραφικής δραστηριότητας του Ηροδότου.

Με την παράθεση των «λόγων» μέσα στην ιστορική αφήγηση του Ηροδότου, εκτός από τον πλουτισμό των γνώσεων του αναγνώστη, την ποικιλία και γενικότερα την ψυχαγωγία που προσφέρουν, του δίνεται η δυνατότητα να αντιληφτεί την άπειρη έκταση της περσικής αυτοκρατορίας και το πλήθος των λαών της, έτσι ώστε να γίνει απόλυτα αληθοφανής η τεράστια δύναμη των εκστρατευτικών σωμάτων που οργάνωσε απέναντι στους λίγους και με περιορισμένες δυνατότητες Έλληνες και η δυνατότητα που είχε ο Ξέρξης να πραγματοποιήσει υπεράνθρωπα για την εποχή του έργα, όπως η γεφύρωση του Ελλησπόντου, και να διαθέτει αμύθητα ποσά για τον εξοπλισμό, τη σίτηση και τις μετακινήσεις των ναυτικών και πεζών δυνάμεών του.

Στις περιγραφές πόλεων, οχυρώσεων, θρησκευτικών και άλλων μνημείων, αλλά και εθίμων και συμπεριφορών, ο Ηρόδοτος δείχνει τις αρετές του ως συγγραφέα. Ιδιαίτερη εντύπωση κάνει η παρατηρητικότητα και η επιτυχημένη επιλογή γραφικών λεπτομερειών, με τις οποίες δίνει παραστατικότητα σ' ό,τι περιγράφει. Αξιοσημείωτο είναι ότι τόσο οι ανασκαφές των αρχαιολόγων,

όσο και οι νεότερες εθνογραφικές έρευνες δικαιώνουν τα περισσότερα σημεία των περιγραφών του Ηροδότου, η αξιοπιστία των οποίων μόνο σε λεπτομέρειες αμφισβητείται.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου μας (σελ. 193-240) μπορούμε να μελετήσουμε χαρακτηριστικά δείγματα από τις περιγραφές του Ηροδότου.

ii. Ελεύθερη λογοτεχνική δημιουργία

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η επίδραση της Ομηρικής ποίησης ήταν ιδιαίτερα ισχυρή σε όλη τη συγγραφική παραγωγή της εποχής του Ηροδότου. Έτσι όχι μόνο η αφηγηματική του τέχνη και το ύφος του έχουν σαφώς λογοτεχνικό χαρακτήρα, αλλά και μέσα στο ιστορικό του έργο έχουν παρεμβληθεί ενότητες που μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε ελεύθερες λογοτεχνικές δημιουργίες. Τέτοιες είναι οι νουβέλες και τα ανέκδοτα, οι αγορεύσεις και οι διάλογοι ξεχωριστών προσωπικότητων. Χαρακτηρίζονται από το ιδιαίτερα λογοτεχνικό ύφος τους και τη βαθύτερη ψυχολογική ανάλυση των προσώπων και συμβάλλουν ιδιαίτερα στο να χαρίσουν στον αναγνώστη απόλαυση και ψυχαγωγία. Έχουν όμως τη θέση τους μέσα στην *Ιστορία* του Ηροδότου και επειδή βοηθούν στην ερμηνεία των μεγάλων ιστορικών γεγονότων, στη διερεύνηση των προθέσεων, των κινήτρων και της νοοτροπίας των προσωπικότητων, που η συμβολή τους στην εξέλιξη των γεγονότων ήταν καθοριστική. Π.χ. με τους διαλόγους Σόλωνα – Κροίσου και Ξέρξη – Δημαράτου αντιλαμβανόμαστε τις αντιθέσεις, πολιτικές, ηθικές και πολιτιστικές ανάμεσα στους Έλληνες και τους «βαρβάρους», που έκαναν αναπόφευκτη τη σύγκρουση ανάμεσά τους, και τη βασική αντίληψη του Ηροδότου ότι η υπεροψία οπωσδήποτε οδηγεί στην καταστροφή του αλαζόνα· στη νουβέλα του Αδράστου, την αδυναμία του ανθρώπου να ξεφύγει απ' τη μοίρα του· στην αγόρευση του Ξέρξη, τον επεκτατικό, ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα του περσικού κράτους, που το υποχρέωνε να επιχειρεί συνεχώς εκστρατείες· στην αγόρευση των Αθηναίων, το ανώτερο πατριωτικό αίσθημα και την ηθική έξαρση της πόλης που πρωταγωνίστησε στους αγώνες.

Στο τρίτο μέρος του βιβλίου μας (σελ. 241-271) θα μελετήσουμε χαρακτηριστικά δείγματα της κατηγορίας αυτής, που μπορούν, για τη λογοτεχνική τους αξία, να συγκριθούν άνετα με τα ωραιότερα κείμενα της παγκόσμιας πεζογραφίας.

4. Ο Ηρόδοτος πατέρας της ιστορίας

Όπως είδαμε παραπάνω (σελ. 10-13), με την κυρίως ιστορική αφήγησή του ο Ηρόδοτος διέσωσε στην ανθρώπινη μνήμη κοσμοϊστορικής πράγματι σημασίας

γεγονότα και δικαίωσε τον χαρακτηρισμό που του έδωσε ο Ρωμαίος ρήτορας Κικέρων «πατέρας της ιστορίας», αφού ήταν ο πρώτος που κατανόησε την αξία που έχει για τον άνθρωπο η ιστορία, ποια γεγονότα μπορούν να θεωρηθούν ιστορικά και κατέβαλε αξιόλογη προσπάθεια για αμερόληπτη και αντικειμενική έκθεση των γεγονότων. Τον χαρακτήριζε το επιστημονικό πνεύμα του ιωνικού διαφωτισμού και η προσπάθεια να διαμορφώσει προσωπική αντίληψη και άποψη, μετά από κοπιαστική έρευνα. Επιδίωξε να δει με τα μάτια του όσο μέρος του κόσμου τού στάθηκε δυνατό, όπου είδε τις μαρτυρίες των γεγονότων. Σ' αυτή την αυτοψία έδινε τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη, ενώ λιγότερη σε όσα άκουσε από άλλους, αυτόπτες ή όχι των γεγονότων. Γι' αυτό άσκησε βασανιστικό έλεγχο των πληροφοριών που πήρε από αφηγήσεις άλλων, ιδιαίτερα όταν αυτές ήταν αλληλοσυγκρουόμενες, για να καταλήξει στην αποδοχή της εκδοχής που βρήκε πιο αξιόπιστη.

Βέβαια, την εποχή που έγραφε την ιστορία του, δεν είχε προετοιμαστεί το έδαφος για τη συγγραφή αυστηρά επιστημονικού ιστορικού έργου, όπως έγινε, μια γενιά αργότερα, με τον Θουκυδίδη, την ιστορική μεθοδολογία του οποίου ακολουθούν, με ορισμένες βελτιώσεις, οι σύγχρονοι ιστορικοί. Όμως θα ήταν πολύ δύσκολο ο Θουκυδίδης να φτάσει σε τέτοιο επίπεδο, αν δεν είχε προηγηθεί ο Ηρόδοτος. Έτσι εξηγούνται ορισμένες ανακρίβειες, κυρίως σε δευτερεύοντα σημεία, ενώ η αξιοπιστία στην κύρια ιστορική του αφήγηση αναγνωρίζεται ολοένα κι από περισσότερους ιστορικούς. Μάλιστα οι τελευταίες κατακτήσεις της εθνολογίας και της αρχαιολογίας έδειξαν ότι σε αρκετά σημεία, των οποίων αμφισβητήθηκε η αξιοπιστία, ο ιστορικός από την Αλικαρνασσό έδωσε αντικειμενικά τα γεγονότα. Έτσι, όποιο σύγχρονο αξιόλογο επιστημονικό σύγγραμμα διαβάσουμε, θα διαπιστώσουμε ότι ακολουθεί στις γενικές γραμμές την αφήγηση του Ηροδότου, με τις απαραίτητες συμπληρώσεις και βελτιώσεις.

Πέρα όμως από το ενδιαφέρον των γεγονότων που ιστορεί ο Ηρόδοτος και την αξιοπιστία του, με τον τρόπο που εκθέτει και ερμηνεύει τα γεγονότα δικαιώνει τον Ευριπίδη, που έγραψε ότι είναι ευτυχισμένος ο άνθρωπος που κατέχει την ιστορία. Γιατί, πέρα από τη γνώση των γεγονότων, μας βοηθά να γνωρίσουμε καλύτερα τον άνθρωπο τόσο ως ξεχωριστή προσωπικότητα, όσο και ως μέλος κοινωνικών και εθνικών συνόλων. Το πέρασμα του χρόνου όχι μόνο δε μειώνει, αλλά κάνει μεγαλύτερη τη σημασία του έργου του Ηροδότου, στο οποίο συχνά είναι τα βγαλμένα από πλούσια εμπειρία και σπάνια ικανότητα επιγραμματικής διατύπωσης γνωμικά, όπως αυτό που διδάχτηκε από την πεripέτειά του ο Κροίσος: «Κανένας δεν είναι τόσο ανόητος, που, αντί την ειρήνη, να προτιμά τον πόλεμο· γιατί, όσο έχουμε αυτήν, τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους· όσο όμως έχουμε εκείνον, οι πατέρες τα παιδιά τους».

ΟΙ ΠΕΡΣΙΚΟΙ ΠΟΛΕΜΟΙ

Ο ιστορικός Ηρόδοτος

ΠΡΟΟΙΜΙΟ-ΟΙ ΑΙΤΙΕΣ ΤΗΣ ΞΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

1.Α.

α. Το κυρίως προοίμιο

Ο ΗΡΟΔΟΤΟΣ από την Αλικαρνασσό¹ εκθέτει εδώ την ιστορική έρευνά του, ώστε ούτε όσα πραγμάτωσε το ανθρώπινο γένος να ξεθωριάσουν με τον καιρό, ούτε έργα² μεγάλα και αξιοθαύμαστα, άλλα Ελλήνων κι άλλα βαρβάρων³ επιτεύγματα, να μείνουν στην αφάνεια — κι όλα τα παραπάνω κι επιπρόσθετα ποια ήταν η αιτία⁴ που πολέμησαν ο ένας τον άλλο.

*Ο συγγραφέας.
Σκοπός και
περιεχόμενο
του έργου*

β. Οι μυθικές αιτίες

A. 1*. Λοιπόν, απ' τη μεριά των Περσών οι σπουδασμένοι τους ρίχνουν στους Φοίνικες⁵ την αιτία της έχθρας· λένε δηλαδή πως ετούτοι, με το που ήρθαν από τη θάλασσα που

*Η αραπαγή
της Ιώ*

1. Οι αριθμητικοί δείκτες αναφέρονται στα σχόλια που ακολουθούν, στο δεύτερο (B) μέρος της ενότητας.

* Στην αρχή του κάθε κεφαλαίου, με κεφαλαία δηλώνεται το βιβλίο της **Ιστορίας** του Ηροδότου (A το πρώτο, Κλειώ· B το δεύτερο, Ευτέρπη κτλ.), ενώ ο αραβικός αριθμός δηλώνει το κεφάλαιο.

ονομάζεται Ερυθρά⁶ στη δική μας θάλασσα κι εγκαταστάθηκαν στους τόπους όπου και σήμερα ζουν, επιδόθηκαν αμέσως σε ταξίδια σε τόπους μακρινούς και, μεταφέροντας εμπορεύματα της Αιγύπτου και της Ασσυρίας, έφταναν και σ' άλλα μέρη, κυρίως όμως στο Άργος. Λοιπόν, το Άργος⁷ εκείνη την εποχή είχε τα πρωτεία στο καθετί ανάμεσα στις πόλεις της χώρας που σήμερα ονομάζεται Ελλάδα. Και, πως φτάνοντας τέλος πάντων σ' αυτό το Άργος οι Φοίνικες έβγαζαν και πουλούσαν τα εμπορεύματά τους. Και, πως, την πέμπτη ή την έκτη μέρα αφότου έφτασαν — κι είχαν ξεπουλήσει σχεδόν όλη την πραμάτεια τους — κατηφόρισαν στη θάλασσα κι άλλες πολλές γυναίκες κι ανάμεσά τους κι η θυγατέρα του βασιλιά· κι είχε τ' όνομα με το οποίο την αναφέρουν και οι Έλληνες, το ίδιο: Ιώ του Ινάχου⁸. Πως στάθηκαν ετούτες εκεί, κατά την πρύμη του καραβιού, κι αγόραζαν απ' τα εμπορεύματα ό,τι λαχταρούσε η ψυχή τους πιο πολύ, κι οι Φοίνικες ξεσηκώνοντας ο ένας τον άλλο όρμησαν απάνω τους. Λένε λοιπόν πως οι περισσότερες απ' αυτές τους ξέφυγαν, όμως την Ιώ μαζί με άλλες τις άρπαξαν, τις έμπασαν στο καράβι και παρευθύς έβαλαν πλώρη για την Αίγυπτο.

*Η αρπαγή
της Μήδειας*

2. Λοιπόν, έτσι έφτασε η Ιώ στην Αίγυπτο λένε οι Πέρσες, κι όχι όπως λεν οι Έλληνες, και πως αυτό στάθηκε η αρχή των αδικημάτων. Και ιστορούν πως ύστερ' απ' αυτά κάποιοι Έλληνες (γιατί δεν είναι σε θέση να τους αναφέρουν με τ' όνομά τους) πιάνοντας στεριά στην Τύρο της Φοινίκης άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, την Ευρώπη⁹. Δεν αποκλείεται αυτοί να ήταν Κρήτες¹⁰. Και, πως μ' αυτά ήρθαν ίσα κι ίσα· όμως, ύστερ' απ' αυτά, πως οι Έλληνες είναι που έγιναν πρωταίτιοι των δεύτερων αδικημάτων¹¹. Γιατί, πλέοντας με μακρόστενο καράβι, έπιασαν στεριά στην Αία της Κολχίδας, εκεί κατά τον ποταμό Φάση, και πως απ' εκεί, αφού πέτυχαν και τους άλλους σκοπούς, για τους οποίους είχαν πάει, άρπαξαν τη θυγατέρα του βασιλιά, τη Μήδεια¹². Και, πως ο Κόλχος έστειλε κήρυκα στην Ελλάδα και ζητούσε ικανοποίηση για την αρπαγή και να του δώσουν πίσω τη θυγατέρα· αλλά, πως οι άλλοι του αποκρίθηκαν ότι ούτε εκείνοι τους έδωσαν ικανοποίηση για

την αρπαγή της Ιώς της Αργίτισσας· λοιπόν, ούτε κι αυτοί θα δώσουν ικανοποίηση σ' εκείνους.

Και λένε πως, ύστερ' απ' αυτά, στην επόμενη γενιά¹³ ο Αλέξανδρος, ο γιος του Πριάμου, έχοντας ακούσει αυτά, θέλησε να πάρει γυναίκα απ' την Ελλάδα με αρπαγή, ξέροντας πως σε καμιά περίπτωση δε θα του ζητήσουν ικανοποίηση, αφού ούτε εκείνοι έδωσαν. Κι έτσι λοιπόν, σαν άρπαξε αυτός την Ελένη, οι Έλληνες αποφάσισαν αρχικά να στείλουν απεσταλμένους και να ζητήσουν πίσω την Ελένη και ν' απαιτήσουν ικανοποίηση για την αρπαγή. Και, πως οι άλλοι αντιπαράθεσαν στα επιχειρήματά τους την αρπαγή της Μήδειας· γι' αυτήν εκείνοι ούτε έδωσαν ικανοποίηση ούτε την έδωσαν πίσω, όσο κι αν αυτοί τους τη ζητούσαν, και τώρα θέλουν να τους δοθεί από άλλους ικανοποίηση;

*Η αρπαγή
της Ελένης*

4. Λένε λοιπόν πως ως αυτό το σημείο το μόνο που έκαναν κι ο ένας και ο άλλος ήταν αρπαγές, αλλά απ' εδώ και πέρα η μεγάλη ευθύνη βαρύνει τους Έλληνες· γιατί εκείνοι ξεκίνησαν πρώτοι τις εκστρατείες εναντίον της Ασίας κι όχι αυτοί στην Ευρώπη. Για μια γυναίκα απ' τη Λακωνία ξεσήκωσαν μεγάλο εκστρατευτικό σώμα κι έπειτα πηγαίνοντας στην Ασία αφάνισαν το κράτος του Πριάμου. Πως, από το γεγονός αυτό θεωρούν τον ελληνικό κόσμο μια για πάντα εχθρό τους. Γιατί οι Πέρσες θεωρούν κτήμα τους την Ασία και τους βαρβαρικούς λαούς που την κατοικούν, ενώ έχουν σχηματίσει τη γνώμη ότι η Ευρώπη και οι Έλληνες είναι άλλος κόσμος¹⁴.

γ. Οι ιστορικές αιτίες.

5. Λοιπόν, έτσι λένε οι Πέρσες ότι έγιναν τα πράγματα, και στην άλωση της Τροίας βρίσκουν ότι έχει την αρχή της η έχθρα τους με τους Έλληνες. Όσο για μένα, δε σκοπεύω να μιλήσω γι' αυτά, αν έτσι έγιναν ή κάπως αλλιώς¹⁵, τον άνθρωπο όμως που προσωπικά πιστεύω ότι πρώτος άρχισε τις αδικοπραγίες εναντίον των Ελλήνων¹⁶, αυτόν θα καταδείξω, και κατόπιν θα προχωρήσω στην εξιστόρησή μου,

*Η αντίθετη
άποψη
του Ηροδότου*

κάνοντας λόγο για μικρές και μεγάλες πόλεις ανθρώπων, χωρίς διαφοροποίηση. Γιατί όσες τον παλιό καιρό ήταν μεγάλες, οι πιο πολλές τους έχουν γίνει μικρές, ενώ αυτές που στην εποχή μου ήταν μεγάλες, στο παρελθόν ήταν μικρές¹⁷. Έχοντας λοιπόν μάθει καλά την απόλυτη αστάθεια της ανθρώπινης ευτυχίας, θ' αναφερθώ και στις δυο με τον ίδιο τρόπο.

*Ο
πραγματικός
αίτιος της
σύγκρουσης*

6. Ο Κροίσος¹⁸ ήταν Λυδός¹⁹ στην καταγωγή και γιος του Αλυάττη, βασιλιάς των λαών που κατοικούσαν από τον Άλυ ποταμό και δώθε. Αυτός ο Κροίσος, πρώτος από τους βαρβάρους που μας είναι γνωστοί, άλλους από τους Έλληνες τους έκανε με τη βία φόρου υποτελείς κι άλλους τους προσεταιρίστηκε ως φίλους. Έκανε λοιπόν με τη βία φόρου υποτελείς τους Ίωνες και τους Αιολείς και τους Δωριείς που ζουν στη Μικρά Ασία²⁰ και προσεταιρίστηκε ως φίλους του τους Λακεδαιμονίους²¹. Ενώ, πριν ανεβεί στο θρόνο ο Κροίσος, όλοι οι Έλληνες ήταν ελεύθεροι.

*Ο Κροίσος
υποτάσσει τους
Έλληνες της
Μ. Ασίας*

26. Ο Κροίσος λοιπόν πρώτους από τους Έλληνες πολέμησε τους Εφεσίους²². Τότε λοιπόν οι Εφέσιοι, καθώς πολιορκούνταν απ' αυτόν, αφιέρωσαν την πόλη τους στην Άρτεμη, συνδέοντας με σκοινί το ναό της με το τείχος τους. Και η απόσταση ανάμεσα στην παλιά πόλη τους, που τότε πολιορκούνταν, και τον ναό αυτό είναι επτά στάδιοι²³. Λοιπόν αυτούς πολέμησε πρώτα ο Κροίσος κι ύστερα τη μια μετά την άλλη τις πόλεις των Ιώνων και των Αιολέων, την καθεμιά με τη σειρά της, επικαλούμενος διάφορες αιτίες, άλλες για τη μια κι άλλες για την άλλη — για όσες μπορούσε να επινοήσει μεγαλύτερες, τις ενοχοποιούσε περισσότερο, ενώ ορισμένες απ' αυτές τις φόρτωνε με ανάξιες λόγου κατηγορίες.

27. Έτσι οι Έλληνες της Μικράς Ασίας υποτάχτηκαν κι έγιναν φόρου υποτελείς.

1.Β.

α. Ερμηνευτικές Σημειώσεις

1. Για τη γενέτειρα του Ηρόδοτου, την Αλικαρνασσό της Μ. Ασίας, έγινε λόγος στην Εισαγωγή (παραπάνω, σελ. 8).
2. Στον Ηρόδοτο ο όρος *έργα* έχει διπλή σημασία: α) ανθρώπινα δημιουργήματα μνημειώδη, που συνήθως αποκαλούνται «θαύματα του κόσμου» (σ' αυτά περιλαμβάνονται όχι μόνο οικοδομήματα, αλλά και νομοθεσίες κτλ.· μάλιστα στα «αξιοθαύμαστα» θα έχουν θέση και τα παράξενα και αξιοθαύμαστα της φύσης), και β) σημαντικές πολεμικές συγκρούσεις, κατορθώματα στα πεδία των μαχών.
3. Ο όρος «βάρβαρος» στον Ηρόδοτο δε σημαίνει τον απολίτιστο, τον «άγριο» άνθρωπο, αλλά αυτόν που μιλά γλώσσα διαφορετική από τους Έλληνες. Μάλιστα ο τρόπος, με τον οποίο ο Ηρόδοτος παρουσιάζει εδώ τον «βαρβαρικό» κόσμο (σε ισοτιμία με τον ελληνικό) δείχνει την αμερόληπτη στάση του απέναντί τους, σε σημείο που κατηγορήθηκε ως «φιλοβάρβαρος». Βλ. και παρακάτω, το Παράλληλο Κείμενο σελ. 25).
4. Με την προσθήκη στα κυριότερα αντικείμενα της *Ιστορίας* της φράσης «ποια ήταν η αιτία» γίνεται ομαλή η μετάβαση από το κυρίως προοίμιο στο δεύτερο μέρος του (κεφ. Α 1-5).
5. Ο σημιτικός λαός των Φοινίκων, που είχε εγκατασταθεί στα παράλια της Αν. Μεσογείου, με πρωταρχικά κέντρα τα λιμάνια της Σιδώνας και της Τύρου και κατόπιν τη μεγάλη αποικία του στη Β. Αφρική, την Καρχηδόνα, κυριάρχησε για αιώνες στη ναυσιπλοΐα και το εμπόριο της Μεσογείου.
6. Με τον όρο *Ερυθρά θάλασσα* ο Ηρόδοτος εννοεί το σύνολο των θαλασσών, που με τη σημερινή ορολογία είναι: η Ερυθρά θάλασσα, ο Περσικός κόλπος και ο Ινδικός ωκεανός. Εδώ έχει ειδικότερη σημασία· πρόκειται για τον Περσικό κόλπο και διαφοροποιείται από τη «δική μας θάλασσα», δηλαδή την Ανατολική Μεσόγειο, το κύριο πεδίο δράσης της ελληνικής ναυσιπλοΐας.
7. Η πρωτοκαθεδρία του Άργους στον αρχαιότερο ελληνικό κόσμο (τον προομηρικό και τον ομηρικό) στηρίζεται στα ομηρικά έπη, όπου μάλιστα συχνά και οι Έλληνες στο σύνολό τους ονομάζονται Αργείοι.
8. Η θυγατέρα του θεού - ποταμού του Άργους Ινάχου, κατά την ελληνική παράδοση (βλ. παρακάτω, κεφ. 2: «όπως λεν οι Έλληνες»), καθώς την καταδίδωκε η θεά Ήρα μεταμορφώθηκε σε αγελάδα και, μετά από πολλές περιπέτειες (που περιγράφει ο Αισχύλος στον «Προμηθέα Δεσμώτη»), έφτασε στην Αίγυπτο.

9. Είναι η ηρωίδα της μυθολογίας που, επειδή, όταν την άρπαξε ο Δίας, μεταμορφωμένος σε ταύρο, την έφερε στην ήπειρό μας, έδωσε τ' όνομά της σ' αυτήν (βλ. και παρακάτω, κεφ. Δ 45, σελ. 197).
10. Η εικασία αυτή του Ηροδότου ξεκίνησε από τους μύθους για τη θαλασσοκρατία των Κρητών και τις πειρατικές επιδρομές τους.
11. Ο λόγος για την Αργοναυτική (απ' τ' όνομα του καραβιού: Αργώ) εκστρατεία, που κύριος σκοπός της ήταν η απόκτηση του χρυσόμαλλου δέρατος. Η Κολχίδα (που είχε πρωτεύουσά της την Αία) και ο ποταμός Φάσις (σήμερα Ριόν), αποτελούσε το έσχατο νοτιοανατολικό άκρο του Ευξεινού Πόντου, κάτω από τον Καύκασο, και τον θεωρούσαν όριο ανάμεσα σε Ασία και Ευρώπη.
12. Η Μήδεια (απ' τ' όνομά της αποκλήθηκε το έθνος των Μήδων), θυγατέρα του βασιλιά Αιήτη (πού, παρακάτω, αναφέρεται ως *Κόλχος*), αντίθετα απ' ό,τι η Ιώ, δεν απήχθηκε βίαια, αλλά ακολούθησε με τη θέλησή της τον Ιάσονα.
13. Ο Ηρόδοτος τοποθετεί τον τρωικό πόλεμο στα 1280-70 π.Χ. Έτσι, ο Αλέξανδρος (ο γνωστότερος με το όνομα Πάρις), απέχει μόνο μια γενιά από τους Αργοναύτες, αφού τα παιδιά τους πήραν μέρος στον τρωικό πόλεμο.
14. Βλ. παρακάτω, σελ. 33, τη σημείωση 14.
15. Ο Ηρόδοτος δηλώνει τη δυσπιστία του στις περσικές - φοινικικές εκδοχές για τις μυθικές αιτίες της αντιπαράθεσης Ελλήνων και «βαρβάρων». Μάλιστα έρχεται σε αντίθεση με αυτές, οδηγημένος απ' την ιστορική του έρευνα: και η αντίθεσή του αυτή εκφράζει το ξεπέραςμα του μυθικού κόσμου και το πέραςμα στον κόσμο της ιστορίας.
16. Όπως θα φανεί από το επόμενο κεφάλαιο, αυτός, που ο Ηρόδοτος τον αποκαλεί πρωταίτιο της σύγκρουσης Ελλήνων και βαρβάρων, είναι ο Κροίσος.
17. Η αστάθεια της ανθρώπινης ευτυχίας, που εδώ χαρακτηρίζει και την τύχη ανθρώπινων κοινωνιών, είναι από τις βασικές αντιλήψεις του Ηροδότου, όπως θα δούμε καλύτερα στον διάλογο Κροίσου και Σόλωνος (παρακάτω, κεφ. Α 30-33, σελ. 28-31).
18. Η βασιλεία του Κροίσου τοποθετείται στα 560-546 π.Χ. Διαδέχτηκε τον πατέρα του, τον Αλυάττη, που βασίλευσε (περίπου) στα 600-560 π.Χ.
19. Η Λυδία είναι η περιοχή της Μ. Ασίας που αποτελούσε την ενδοχώρα της Ιωνίας. Στα βόρειά της βρισκόταν η Μυσία, στα νότια η Καρία, ενώ στ' ανατολικά (όπου όριό της ήταν ο ποταμός Άλυσ, σήμερα Kigil-Irmak, το Κόκκινο ποτάμι) ήδη είχαν φτάσει οι Πέρσες με τον Κύρο. Έτσι, η φράση «από τον ποταμό Άλυ και δώθε» σημαίνει: «απ' τον Άλυ ποταμό ως το Αιγαίο πέλαγος».

- 20.** Για τους Έλληνες των δυτικών παραλίων της Μ. Ασίας (Ίωνες, Αιολείς και Δωριείς) και τις πόλεις τους, βλ. παρακάτω, σελ. 52-59 (Ιωνική επανάσταση) και σελ. 200-205.
- 21.** Για τη συμμαχία του Κροίσου με τους Λακεδαιμονίους θα γίνει λόγος παρακάτω, κεφ. Α 69, σελ. 40-41.
- 22.** Η Έφεσος ήταν σημαντική πόλη της Ιωνίας, η «Πύλη της Ανατολής» για τους Έλληνες εκείνης της εποχής. Περίφημο ήταν το Άρτεμίσιον (ναός της Άρτεμης) της.
- 23.** Ο στάδιος ήταν μονάδα μέτρησης μήκους, που ισοδυναμούσε με 184, 87 μ.

β. Παράλληλο κείμενο (βλ. Σημείωση 3)

Ο Ι.Θ. Κακριδής ξεκαθαρίζει τη σημασία της λέξης «βάρβαρος» στο κείμενο που ακολουθεί:

Η λέξη *βάρβαρος* δεν είχε τότε ακόμα τη μειωτική σημασία που πήρε αργότερα. Σήμαινε μόνο τον αλλόφυλο, με την ξένη γλώσσα και τις ξένες συνήθειες. Από την άλλη, οι Πέρσες ειδικά, πού οι Έλληνες τους είχαν γνωρίσει από δυο γενιές πιο μπροστά στη Μικρά Ασία, κάθε άλλο παρά απολίτιστοι ήσαν.

Μετά τον Κύρο, που μέσα σε δέκα χρόνια, από τα 550 ως τα 540 π.Χ., κατάλυσε τα βασίλεια των Μήδων, των Λυδών και των Βαβυλωνίων, και τον Καμβύση, που κατάχτησε την Αίγυπτο, είχε έρθει η σειρά του μεγάλου Δαρείου να οργανώσει το απέραντο αυτό κράτος, που απλωνόταν από το Αιγαίο ως τις Ινδίες και από τον Καύκασο ως το Νείλο. Και η οργάνωσή του ήταν από τις τελειότερες της εποχής εκείνης από κάθε άποψη, και πολιτική και στρατιωτική και οικονομική. Δρόμοι μεγάλοι, βασιλικοί, έσκιζαν απ' όλες τις μεριές την ατέλειωτη χώρα. Ένας απ' αυτούς, όπως μας τον περιγράφει ο Ηρόδοτος, έκοβε εγκάρσια

*Το ισχυρότερο νόμισμα του αρχαίου κόσμου
ο δαρεικός, με χαραγμένη τη μορφή
του Μεγάλου βασιλιά*

το κράτος και ένωνε τις Σάρδεις με τα Σούσα, την ελληνική θάλασσα με τον Περσικό κόλπο! Είχε μάκρος πάνω από διακόσια πενήντα χιλιόμετρα και εκατόν έντεκα σταθμούς, για ν' αλλάζουν οι ταχυδρόμοι του βασιλιά τ' άλογά τους. Τις γέφυρες και τα στενά του τα φρουρούσαν μέρα - νύχτα φύλακες.

Ούτε από τους λαούς που υπόταζαν ζητούσαν οι Πέρσες ν' αλλάξουν τις συνήθειές τους ή τη γλώσσα τους ή τη θρησκεία τους, φτάνει να πληρώναν τους καθορισμένους φόρους. Την πνευματική και οικονομική ακμή των Ελλήνων της Μικράς Ασίας κάτω από τους Πέρσες την ξέρουμε όλοι. Όπως θα γίνει αργότερα και με τους Τούρκους, οι Έλληνες με την υπεροχή τους είχαν επιβληθεί στους κατακτητές των. Στην αυλή του μεγάλου βασιλιά μπεινόβγαιναν Έλληνες — άλλοι Μικρασιάτες, άλλοι φυγάδες από την Ελλάδα — για να προσφέρουν τις υπηρεσίες των είτε σαν πολιτικοί, είτε σα γιατροί είτε σαν εξερευνητές, είτε σα μηχανικοί.

Θέματα για μελέτη - Ερωτήσεις

1. Θυμηθείτε τα προοίμια της *Ιλιάδας* και της *Οδύσσειας* που διδαχτήκατε πέρυσι. Ποιες διαφορές διαπιστώνετε με το κυρίως προοίμιο της *Ιστορίας* του Ηροδότου;
2. Μπορούμε, από το κυρίως προοίμιο, να διακρίνουμε τα τρία αντικείμενα που προγραμματικά θα πραγματευθεί στο έργο του ο Ηρόδοτος;
3. Ποια έθνη αναφέρει ο Ηρόδοτος ότι τη μυθική εποχή ήρθαν σε σχέση αντιπαλότητας με τους Έλληνες και σε ποιες χώρες (με τα σημερινά τους ονόματα) κατοικούσαν; Με ποιο κοινό όρο αποκαλούνται, μαζί και με τους Πέρσες, οι λαοί αυτοί;
4. Τοποθετήστε την επικράτεια του Κύρου στο σημερινό γεωγραφικό χάρτη.
5. Με ποιο τρόπο ο Ηρόδοτος δηλώνει ότι ο Κροίσος είχε παραβεί τις αρχές του διεθνούς δικαίου;
6. Ποιο στοιχείο μυθικής σκέψης εντοπίζουμε στο κεφ. 26;
7. Να συνδεθούν τα ιστορικά γεγονότα των κεφ. 6 και 26 τόσο με την τελευταία φράση του κυρίως προοιμίου, όσο και με το περιεχόμενο του κεφ. 5.

ΚΡΟΙΣΟΣ ΚΑΙ ΣΟΛΩΝ

2.Α.

Α 29. Αφού λοιπόν είχαν υποδουλωθεί αυτοί¹ και τους προσάρτησε ο Κροίσος στο βασίλειο των Λυδών, φτάνουν στις Σάρδεις, πόλη που γνώριζε τη μεγάλη ακμή της εξαιτίας του πλούτου, κι όλοι οι άλλοι σοφοί από την Ελλάδα, που τύχαινε να ζουν εκείνη την εποχή² — όπως έφερνε ο δρόμος του εκεί τον καθένα τους —, κι ανάμεσά τους ο Σόλων, πολίτης της Αθήνας· αυτός, αφού, ύστερ' από εντολή των Αθηναίων, έκανε τη νομοθεσία τους, αποδήμησε για δέκα χρόνια — έφυγε με καράβι τάχα για να περιηγηθεί τον κόσμο, αλλά βέβαια σκοπός του ήταν να μην αναγκαστεί να καταργήσει κάποιον απ' τους νόμους που έβαλε· γιατί κάτι τέτοιο δεν μπορούσαν να το κάνουν από μόνοι τους οι Αθηναίοι, επειδή είχαν δεθεί με μεγάλους όρκους, για δέκα χρόνια να πολιτεύονται σύμφωνα με τους νόμους που θα τους έβαζε ο Σόλων.

*Ο Σόλων
φτάνει
στις Σάρδεις*

30. Γι' αυτό τον λόγο λοιπόν και για να περιηγηθεί τον κόσμο ο Σόλων αποδήμησε απ' την πόλη του³ και πήγε στην Αίγυπτο, στην αυλή του Άμαση⁴, και, όπως είπαμε, και στις Σάρδεις, στην αυλή του Κροίσου. Και, όταν έφτασε, τον φιλοξενούσε στ' ανάκτορά του ο Κροίσος· κατόπι, αφού πέ-

*Το ερώτημα
του Κροίσου*

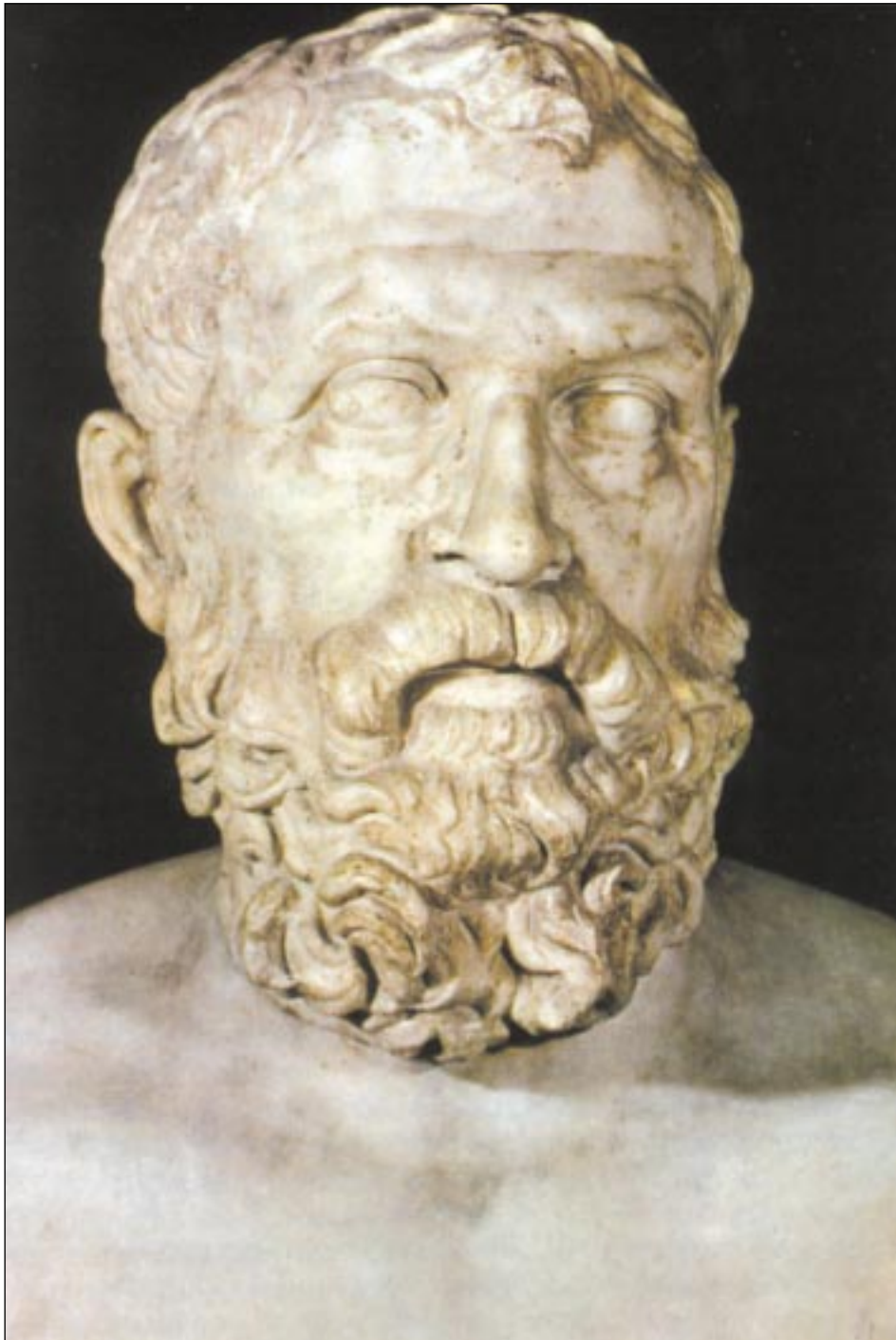
ρασαν δυο ή τρεις μέρες, με εντολή του Κροίσου υπηρέτες του γυρνούσαν τον Σόλωνα σ' όλα τα θησαυροφυλάκιά του και του έδειχναν όλους τους θησαυρούς του, που έδειχναν μεγαλοπρέπεια και πλούτο. Κι αφού αυτός τα είδε όλα και τα περιεργάστηκε, ο Κροίσος, όταν έκρινε ότι η στιγμή ήταν κατάλληλη, του έκανε την εξής ερώτηση: «Ξένε μου Αθηναίε, να, ως και σ' εμάς έφτασε μεγάλη φήμη για σένα, τόσο για τη σοφία όσο και για τις περιηγήσεις σου, που από φιλομάθεια επισκέφτηκες πολλές χώρες, για να τις σπουδάσεις· τώρα λοιπόν με κυρίεψε πόθος να σε ρωτήσω αν κιόλας είδες κάποιον πρώτον στην ευτυχία απ' όλους».

*Η απάντηση
του Σόλωνα:
α) Τέλλος
ο Αθηναίος*

Εκείνος λοιπόν έκανε αυτή την ερώτηση με την ιδέα ότι είναι ο πρώτος στην ευτυχία απ' όλους τους ανθρώπους⁵, όμως ο Σόλων, μακριά από κάθε κολακεία, αλλά κοντά στην αλήθεια, λέει: «Ναι, βασιλιά μου, τον Τέλλο τον Αθηναίο». Ο Κροίσος έμεινε άναυδος απ' την απάντηση και ρώτησε χάνοντας την ψυχραιμία του: «Λοιπόν, από πού βγάζεις το συμπέρασμα ότι ο Τέλλος είναι ο πρώτος στην ευτυχία;», κι ο άλλος είπε: «Ο Τέλλος πρώτα πρώτα, ζώντας σε πόλη που ευημερούσε, είχε παιδιά εξαίρετα στο σώμα και την ψυχή κι είδε και τα ίδια τους ν' αποχτούν παιδιά κι όλα να τους ζουν· κι ύστερα, αφού έζησε μια ζωή μέσα σ' όλα τα καλά — με τα μέτρα του τόπου μας⁶ — ήρθε να τη σφραγίσει λαμπρότατος θάνατος· δηλαδή, σε μάχη που έγινε των Αθηναίων με τους γείτονές τους στην Ελευσίνα, αυτός πήρε τα όπλα κι έτρεξε, έτρεψε σε φυγή τον εχθρό κι έπεσε ηρωικά· κι οι Αθηναίοι τον έθαψαν στον τόπο που έπεσε⁷ με δημόσια δαπάνη και του απένειμαν μεγάλες τιμές».

*β) Κλέοβης
και Βίτωνας*

31. Κι έτσι που με τον Τέλλο τον ερέθισε ο Σόλων λέγοντας πολλά για την ευτυχία του, ο Κροίσος τον ρωτούσε ποιον είδε δεύτερο ύστερ' απ' αυτόν, έχοντας την ιδέα ότι σίγουρα πια θα πάρει τη δεύτερη θέση. Κι ο άλλος είπε: «Τον Κλέοβη και τον Βίωνα. Γιατί αυτοί, Αργείοι στην καταγωγή, ήταν αρκετά ευκατάστατοι και επιπρόσθετα με σώμα ρωμαλέο, όπως θα φανεί από τα εξής: και οι δυο κέρδισαν αθλητικές νίκες το ίδιο σημαντικές κι ακόμα υπάρχει γι' αυτούς η ακόλουθη παράδοση· τελούσαν γιορτή οι Αργείοι στη χάρη της Ήρας⁸ και το έθιμο απαιτούσε οπωσδή-

Σόλων ο Αθηναίος (640- 560 π.Χ.)

ποτε τη μητέρα τους⁹ να τη μεταφέρει στο ναό ζεμένο αμάξι, αλλά τα βόδια δεν έφτασαν απ' τα χωράφια στην ώρα τους· καθώς ο χρόνος δεν τους άφηνε περιθώρια, οι νεαροί μπήκαν οι ίδιοι τους κάτω απ' τις ζεύγλες κι έσερναν το αμάξι, ενώ το αμάξι κουβαλούσε τη μητέρα τους· κι αφού το μετέφεραν σαράντα πέντε σταδίους μακριά, έφτασαν στο ναό. Όταν το έκαναν αυτό και τους είδαν όλοι οι πανηγυριώτες, ακολούθησε το τέλος της ζωής τους, το ωραιότερο που μπορεί να γίνει· και με το περιστατικό τους ο θεός έκανε φανερό ότι για τον άνθρωπο είναι καλύτερος ο θάνατος απ' τη ζωή. Γιατί οι Αργείοι χύθηκαν γύρω απ' τα δυο παλικάρια και τους καλοτύχιζαν για τη σωματική τους δύναμη, κι απ' την άλλη μεριά οι γυναίκες του Άργους τη μητέρα τους, για τα παιδιά που της έδωσε ο θεός. Κι η μητέρα τους ν' αστράφτει απ' τη χαρά της και για τον άθλο των παιδιών της και για τα καλά λόγια του κόσμου· όρθια μπροστά στο άγαλμα προσευχόταν στη θεά να δώσει στον Κλεόβη και τον Βίτωνά, τα παιδιά της, που την τίμησαν τόσο πολύ, ό,τι καλύτερο μπορεί να χαρίσει η τύχη σε άνθρωπο. Όταν τελείωσε την προσευχή της, τα δυο της παλικάρια έκαναν θυσίες κι έφαγαν και ήπιαν, έπεσαν να κοιμηθούν μες στο ναό και δε σηκώθηκαν απ' τον ύπνο τους, αλλά μ' αυτό τον τρόπο έφυγαν απ' τη ζωή. Και οι Αργείοι έκαναν τα αγάλματά τους και τ' αφιέρωσαν στους Δελφούς¹⁰, γιατί αναδείχτηκαν άντρες με ασύγκριτη αρετή».

*Η αληθινή
ευτυχία*

32. Λοιπόν ο Σόλων παραχώρησε σ' αυτούς τη δεύτερη θέση στην ευτυχία, κι ο Κροίσος έξω φρενών είπε: «Ξένη Αθηναίε, τόσο λοιπόν είναι του πεταμού για σένα η δική μας ευτυχία, ώστε δε μας έχεις άξιους να παραβγούμε ούτε με απλούς πολίτες;» Κι ο άλλος του είπε: «Κροίσε, εμένα που ξέρω καλά ότι ο θεός¹¹ είναι όλος φθόνο και χαίρεται να φέρνει τα πάνω κάτω, με ρωτάς για την ανθρώπινη ζωή. Γιατί στο μεγάλο διάβα της ζωής του μπορεί κανείς ανεπιθύμητα πολλά να δει και πολλά να πάθει. Γιατί, Κροίσε, όλα τα πάντα του ανθρώπου βρίσκονται στα χέρια της σύμπτωσης¹². Τώρα, βλέπω ότι εσύ έχεις μεγάλα πλούτη και είσαι βασιλιάς πολλών ανθρώπων· όμως εκείνο που με ρώτησες είναι πρόωρο να το πω για σένα, πριν μάθω ότι η ζωή σου βρήκε

καλό τέλος. Γιατί κι ο πάμπλουτος δεν είναι πιο ευτυχισμένος απ' εκείνον που δεν έχει παρά μόνο το καθημερινό του, αν δεν τον συντροφεύει τύχη που του χαρίζει ευτυχισμένα τα τέλη της ζωής του μέσα σ' όλα τα καλά του. Γιατί πολλοί ζάμπλουτοι άνθρωποι είναι δυστυχισμένοι, αντίθετα πολλοί, κι ας έχουν μέτρια κατάσταση, ευτυχισμένοι. Λοιπόν, ο πάμπλουτος, αλλά δυστυχισμένος, σε δυο μόνο σημεία υπερέχει από τον ευτυχισμένο, ενώ αυτός σε πολλά από τον πλούσιο, αλλά δυστυχισμένο· ο πρώτος έχει μεγαλύτερες δυνατότητες να ικανοποιήσει μια επιθυμία του ή να βαστάξει ένα μεγάλο χτύπημα που θα του έρθει, ο άλλος όμως υπερέχει απ' εκείνον στα εξής: δεν έχει βέβαια τις ίδιες δυνατότητες με εκείνον να τα βγάλει πέρα με τη συμφορά και την επιθυμία, αλλά αυτά τα κρατά μακριά του η ευτυχία του· όμως δεν του βρίσκεις κουσούρι, δεν ξέρει τι θα πει αρρώστια, δεν ξέρει τι θα πει συμφορά, καλότεκνος, ομορφάνθρωπος· τώρα, αν κοντά σ' αυτά έχει και καλά στερνά, αυτός είναι εκείνος που ζητάς εσύ, ο άνθρωπος που αξίζει ν' αποκαλείται ευτυχισμένος· όμως, πριν πεθάνει, ας είμαστε επιφυλακτικοί κι ας μη τον αποκαλούμε ευτυχισμένο, αλλά ευνοούμενο της τύχης. Λοιπόν, όσο κανείς είναι άνθρωπος, είναι αδύνατο να συγκεντρώνει στον εαυτό του όλα όσα είπαμε, να, όπως καμιά χώρα δεν έχει απόλυτη αντάρχεια, παράγοντας όλα όσα της χρειάζονται, αλλά έχει το ένα, της λείπει όμως το άλλο· κι εκείνη που θα 'χει τα περισσότερα, αυτή είναι ή ανώτερη. Το ίδιο έχουμε και στην περίπτωση του ανθρώπου· ως άτομο, κανένας δεν είναι ανάρκης· έχει το ένα; του λείπει το άλλο. Κι όποιος απ' αυτούς στο διάβα της ζωής του έχει τα περισσότερα και κατόπι φύγει απ' τη ζωή ευχαριστημένος, αυτός δικαιούται, βασιλιά μου, να του χαρίσω τον χαρακτηρισμό που ζητάς¹³. Και πρέπει να παρατηρούμε στο καθετί το τέλος του, ποια έκβαση θα έχει· γιατί ο θεός πολλούς, αφού τους ξεγέλασε με μια δόση ευτυχίας, τους γκρέμισε συθέμελα».

33. Μιλώντας έτσι κάθε άλλο παρά καλοκάρδισε τον Κροίσο, που τον έδιωξε θεωρώντας τον εντελώς ασήμαντο, αφού σχημάτισε τη γνώμη ότι είναι τρισανόητος, ένας άνθρωπος που, περιφρονώντας τα αγαθά που κατέχουμε, συμβούλευε να βλέπουμε το τέλος του κάθε πράγματος¹⁴.

*Αποπομπή
του Σόλωνα*

2. Β.

α. Ερμηνευτικές Σημειώσεις

1. Είναι όλοι οι λαοί που κατοικούσαν ανάμεσα στον ποταμό Άλυ και το Αιγαίο. Φυσικά, ανάμεσά τους και οι Έλληνες της Μ. Ασίας. Έτσι ο Κροίσος έφτασε στο απόγειο της δύναμής του και η πρωτεύουσα του κράτους του, οι Σάρδεις, έγινε κέντρο μεγάλο πολιτικό και πολιτιστικό.
2. Πρόκειται για τους περίφημους «επτά σοφούς» της αρχαίας Ελλάδας, ανάμεσα στους οποίους ήταν και ο Σόλων ο Αθηναίος (640-560 π.Χ.).
3. Αιτία της αποδημίας του Σόλωνα ήταν η φιλομάθεια· έτσι επιχείρησε ταξίδια από τα οποία πλούτισε τις γνώσεις του· ήταν ο άνθρωπος που έλεγε: «γηράσκω ἀεὶ πολλὰ διδασκόμενος».
4. Για τον φιλέλληνα φαραώ Άμαση (570-526 π.Χ.) βλ. και παρακάτω, κεφ. Β 172 κεξ., σελ. 228 και κεφ. Β 178, σελ. 257-258.
5. «Με την ιδέα ότι είναι...». Απροκάλυπτη εκδήλωση κομपाσμού, κάτι που για τους αρχαίους αποτελούσε αλαζονική πρόκληση· το αποκαλούσαν «ύβρη», που αναπόφευκτη συνέπεια είχε τη «νέμεση» των θεών, που οδηγούσε στην καταστροφή του «υβριστή».
6. Τα οποία βέβαια είναι διαφορετικά από τα «μέτρα» της Ανατολής, την οποία εδώ εκπροσωπεί ο Κροίσος, και στη συνέχεια θα εκπροσωπήσει ο Ξέρξης.
7. Όπως δηλώνει ο Θουκυδίδης, αυτό για τους Αθηναίους ήταν τίτλος ξεχωριστής τιμής, που δόθηκε μόνο στους Μαραθωνομάχους, επειδή η ανδραγαθία τους αποδείχτηκε μοναδική.
8. Ο ναός της Ήρας (Ήραιον), που κήκε στα 422 π.Χ., βρισκόταν στο δρόμο που συνέδεε το Άργος με τις Μυκήνες.
9. Ήταν ιέρεια της Ήρας και ονομαζόταν Κυδίππη.
10. Πρόκειται για τους δύο αρχαϊκούς «κούρους», που σήμερα εκτίθενται στο Μουσείο των Δελφών.
11. Ο «φθόνος» των θεών είναι μια από τις βασικές αντιλήψεις του Ηροδότου: οι θεοί αντιδρούν βίαια μπροστά στην υπερβολή της ευτυχίας των ανθρώπων, οι οποίοι περιφρονούν τους συνανθρώπους τους και παραβγαίνουν με τους θεούς.
12. Το συμπέρασμα αυτό το βγάζει ο Σόλων από την εμπειρία του που τον διδάξε ότι: από τις 6.250 μέρες του μέσου ορίου ηλικίας του ανθρώπου (δηλαδή τα εβδομήντα χρόνια), καμιά δεν του φέρνει τα ίδια ακριβώς πράγματα μ' εκείνα που του φέρνει η επομένη.
13. Η παραίνεση αυτή του Σόλωνα είναι πιο γνωστή με το ρητό που του αποδίδεται: «Μηδένα πρό τοῦ τέλους μακάριζε».

14. Ο διάλογος ανάμεσα στον Κροίσο και τον Σόλωνα μας βοηθά να καταλάβουμε καλύτερα ότι η σύγκρουση που θ' ακολουθήσει (και είναι το κύριο αντικείμενο της *Ιστορίας* του) ήταν αναπόφευκτη, εφόσον η βασική αντίληψη του Ηροδότου είναι ότι Ασία και Ευρώπη αποτελούν δύο κόσμους εντελώς διαφορετικούς, με κύριους εκπροσώπους απ' τη μια πλευρά τους Πέρσες κι από την άλλη τους Έλληνες — κι αυτή είναι η βαθύτερη αιτία των Περσικών πολέμων. Οι διαφορές δεν είναι μόνο γεωγραφικές και εθνολογικές, αλλά και οικονομικές, πολιτικές, ηθικές και πολιτιστικές. Βλ. «Παράλληλα Κείμενα» 1.

β. Παράλληλα κείμενα

1. Για την αντίθεση ανάμεσα σε Έλληνες και Πέρσες («βαρβάρους») ο Ι.Θ. Κακριδής γράφει:

Από τη μια οι Έλληνες: χωρισμένοι σε μικρές πολιτείες αυτόνομες. Σε κάθε πόλη κυβερνούν ισότιμοι οι άντρες, υπεύθυνοι για τις τύχες της πατρίδας των. Οι πολίτες από το ίδιο αίμα όλοι, κι όλοι γνώριμοι μεταξύ τους. Η σκέψη τους ελεύθερη να κινηθεί όπως κι όσο ήθελε, και οι θεοί τους φωτεινοί και κοντά, μα πολύ κοντά στον άνθρωπο. Αρμονία και μέτρο, αυτό είναι το ιδανικό τους σε κάθε ανθρώπινη εκδήλωση, στην πολιτεία, στη ζωή, στην τέχνη.

Από την άλλη οι Πέρσες: και μόνο ο απέραντος όγκος του κράτους των, όπου λογής-λογής λαοί ζούσαν κάτω από τους ίδιους νόμους, χωρίς να ξέρουν ο ένας τον άλλο, χωρίς να φαντάζονται ο ένας τον άλλο — και μόνο ο όγκος αυτός, όπως σωστά τονίστηκε, ήταν φυσικό να τρομάζει τους Έλληνες. Αυτός ο άμορφος κολοσσός, που ο άνθρωπος νους δεν μπορεί να τον κλείσει μέσα στα μέτρα του, ήταν κάτι ακατανόητο, ολότελα ξένο από την ελληνική ψυχή.

Έπειτα την απόλυτη εξουσία την κρατούσε εδώ ο βασιλιάς. Του κράτους οι λαοί όλοι, ακόμα και οι Πέρσες οι ίδιοι, δούλοι του. Κανενός το κεφάλι δεν έστεκε σίγουρο στους ώμους του. Ο λόγος του μονάρχη προσαγή· δεν είχες το δικαίωμα ούτε να σκεπτείς καν να τον αντιστρατευτείς. Για τον Έλληνα όμως τι αξία μπορεί να έχει μια ζωή, όσο πλούσια και ειρηνική, αν ήταν να μην μπορεί κανείς να υψώσει το κεφάλι περήφανα και λεύτερα; Αν ήταν να μην έχει το δικαίωμα ν' αποφασίζει κι αυτός μέσα στην πόλη του υπεύθυνα για τα κοινά; Αν ήταν τον νόμο, αυτόν που καθιέρωσαν οι γενιές των προγόνων, να τον αντικαταστήσει η θέληση ενός μόνον ανθρώπου;

Το ίδιο ξένοι και οι άνθρωποι της Ασίας, ακατανόητοι στη μοιρολατρία τους, δίχως ανησυχίες, δίχως ψυχή. Και οι θεοί τους τεράστιοι, φοβεροί, απάνθρωποι. Τι ήθελε όλος αυτός ο σκοτεινός κόσμος στη γεμάτη φως Ελλάδα;

2. Τον διάλογο Κροίσου - Σόλωνα τον περιγράφει, στα κεφ. 27-28 του έργου του «Σόλων», ο Πλούταρχος. Δίνουμε την αρχική και την τελική παράγραφο της περιγραφής του σε μετάφραση Β. Τσακαλίκη:

Τη συνάντηση του Σόλωνα με τον Κροίσο μερικοί τη θεωρούν πλαστή ελέγχοντας τις χρονολογίες. Όμως εγώ δε νομίζω πως πρέπει να απορρίψω μια ιστορία τόσο ξακουστή, που την βεβαιώνουν τόσες μαρτυρίες, και το κυριότερο τόσο ταιριαστή με το χαρακτήρα του Σόλωνα και τόσο αντάξια της μεγαλοψυχίας και της σοφίας του, επειδή το θέλουν έτσι μερικοί χρονολογικοί, όπως λέγονται, πίνακες, που ως σήμερα πάμπολλοι τους διορθώνουν, χωρίς να μπορούν σε κανένα σημείο να συμβιβάσουν τις αντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ότι, όταν ο Σόλων πήγε στις Σάρδεις καλεσμένος από τον Κροίσο, έπαθε κάτι παραπλήσιο με τον στεριανό που κατέβαινε πρώτη φορά στη θάλασσα και που βλέποντας τον ένα ποταμό μετά τον άλλο νόμιζε κάθε φορά πως ήταν η θάλασσα. Έτσι και ο Σόλων, καθώς διέσχισε την αυλή του παλατιού και έβλεπε πολλούς από τους αυλικούς στολισμένους με πολυτέλεια να βαδίζουν υπερήφανα ανάμεσα σε πλήθος ακολούθους και δορυφόρους, έπαιρνε τον καθένα τους για τον Κροίσο. Όσπου τον έφεραν μπροστά σ' εκείνον, ο οποίος, για να παρουσιάσει θέαμα μεγαλόπρεπο και φανταχτερό, φορούσε ό,τι είχε πιο εξαιρετικό, σπάνιο και αξιοζήλευτο από πολύτιμα πετράδια, πολύχρωμα ρούχα και περίτεχνα χρυσά κοσμήματα. Μόλις ο Σόλων στάθηκε μπροστά του, ούτε ξαφνιαστήκε καθόλου, ούτε είπε για όσα έβλεπε τίποτε από αυτά που περίμενε ο Κροίσος και μάλιστα ήταν φανερό για κάθε μυαλωμένο άνθρωπο ότι περιφρονούσε αυτή την κακογουστιά και τη φτήνια...

«Κι εμάς», είπε οργισμένος ο Κροίσος, «δε μας λογαριάζεις πουθενά μέσα στους ευτυχισμένους ανθρώπους;» Και ο Σόλων, που δεν ήθελε ούτε να τον κολακέψει, ούτε να τον ερεθίσει άλλο, απάντησε: «Βασιλιά των Λυδών, σ' εμάς τους Έλληνες ο θεός τα έδωσε όλα σύμφωνα με το μέτρο και μαζί με το μέτρο αυτό μας χάρισε και μια σοφία ταπεινή, όπως φαίνεται, και λαϊκή, που δεν είναι βασιλική ούτε λαμπρή, μα που βλέπει ότι η ζωή φέρνει συνεχώς κάθε λογής συντυχίες και δεν αφήνει κανέναν να ξιπάζεται για τα αγαθά που έχει, ούτε να θαυμάζει την ευτυχία του άλλου, που μπορεί ο καιρός να την αλλάξει. Γιατί στον καθένα το μέλλον έρχεται αβέβαιο και άγνωστο. Και λογαριάζουμε ευτυχισμένον αυτόν που ο θεός τού έδωσε ως το τέλος την ευτυχία. Να μακαρίζει όμως κανείς αυτόν που ζει ακόμα και κινδυνεύει είναι πράγμα αμφίβολο και χωρίς αξία, και μοιάζει με το να ανακηρύσσει νικητή και να στεφανώνει τον αθλητή που αγωνίζεται ακόμα». Αυτά είπε ο Σόλων και αναχώρησε, αφού δυσαρέστησε τον Κροίσο χωρίς να τον συνετίσει.

Θέματα για μελέτη - Ερωτήσεις

1. Να εντοπίσετε πάνω σε σύγχρονο χάρτη τη θέση των Σάρδεων. Ποιος ήταν ο συντομότερος δρόμος, εκείνη την εποχή, απ' την Αθήνα στην πρωτεύουσα του Κροΐσου; (Βλ. τη σημείωση 22 της προηγούμενης ενότητας, σελ. 25).
2. Ποια απάντηση θα έδινε ο Σόλων στην άποψη που έχουν πολλοί σήμερα, «το παν είναι το χρήμα»;
3. α) Ενώ η «ευτυχία» του Κροΐσου προκαλεί τον «φθόνο» των θεών, η ευτυχία του Τέλλου του Αθηναίου, του Κλέοβη και του Βίωνα (αλλά και του «ευτυχισμένου» που ο Σόλων τον συγκρίνει με τον «πάμπλουτο») δεν την προκαλεί. Γιατί;
β) Ποια στοιχεία ευτυχίας βρήκε στους ήρωές του και στον «ευτυχισμένο» του ο Σόλων;
4. Δώστε με διάγραμμα (καμπύλη) τη διαδοχική μεταβολή των αισθημάτων του Κροΐσου απέναντι στον Σόλωνα.

ΚΡΟΙΣΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΟΣ

3.Α.

Α 46. Ο Κροίσος για δυο χρόνια καθόταν άπραχτος μέσα σε βαρύ πένθος για το χαμό του γιου του¹. Μετά όμως, το γκρέμισμα της ηγεμονίας του Αστυάγη, του γιου του Κναξάρη, από τον Κύρο, το γιο του Καμβύση², και η αύξηση της δύναμης των Περσών έθεσε τέρμα στο πένθος του Κροίσου και τον ανάγκασε να βασανίσει το μυαλό του, μήπως μπορούσε, πριν οι Πέρσες γίνουν μεγάλο κράτος, να βάλει φραγμό στην ολοένα αυξανόμενη δύναμή τους. Λοιπόν, ύστερ' απ' αυτή τη σκέψη, έσπευσε να δοκιμάσει τα μαντεία, κι αυτά που ήταν στον ελληνικό κόσμο και το μαντείο της Λιβύης, στέλνοντας παντού απεσταλμένους του, τον καθένα σε διαφορετική κατεύθυνση, άλλους να πάνε στους Δελφούς, κι άλλους στις Άβες της Φωκίδας, κι άλλους στη Δωδώνη· μερικοί στάλθηκαν στα μαντεία του Αμφιαράου και του Τροφωνίου και κάποιοι στο μαντείο των Βραγχιδών, της Μιλήτου³.

*Ο Κροίσος
αποφασίζει να
συγκρονηθεί
με τον Κύρο*

53. Και στους Λυδούς που ήταν να πάνε με δώρα στους ναούς ο Κροίσος έδωσε εντολή να ρωτούν τα μαντεία, να εκστρατεύσει ή όχι ο Κροίσος εναντίον των Περσών, κι αν υπάρχει λόγος να πάρει συμμαχικό στρατό από κάποιο

*Οι χρησμοί
των μαντείων*

έθνος. Και, μόλις έφτασαν εκεί που στάλθηκαν οι Λυδοί και αφιέρωσαν τα αφιερώματα, ζητούσαν χρησμό απ' τα μαντεία λέγοντας: «Ο Κροίσος, ο βασιλιάς των Λυδών και άλλων εθνών, πιστεύοντας ότι αυτό σας το μαντείο είναι το μόνο που αξίζει, σας έδωσε δώρα αντάξια των αποκαλύψεών σας, και τώρα σας ρωτά, να εκστρατεύσει ή όχι εναντίον των Περσών, κι αν υπάρχει λόγος να πάρει συμμαχικό στρατό από κάποιο έθνος». Εκείνοι λοιπόν αυτά ρωτούσαν και οι γνώμες των μαντείων συνέπιπταν απόλυτα, προλέγοντας στον Κροίσο ότι, αν εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, θ' αφανίσει μεγάλο βασίλειο⁴ και τον συμβούλευαν να βρει ποιοι από τους Έλληνες είναι οι πιο ισχυροί και αυτούς να κάνει φίλους.

*Ο Κροίσος και
οι Έλληνες*

54. Κι όταν του έφεραν τους χρησμούς και τους έμαθε ο Κροίσος, ενθουσιάστηκε με τις προφητείες, γεμάτος προσδοκίες ότι θ' αφανίσει το βασίλειο του Κύρου.

56. Και κατόπιν⁵ μπήκε στην έγνοια να συγκεντρώνει πληροφορίες, ποιοι ανάμεσα στους Έλληνες ήταν οι πιο ισχυροί, ώστε να επιδιώξει να εξασφαλίσει τη φιλία τους. Κι απ' τις πληροφορίες που συγκέντρωσε βρήκε ότι την πρώτη θέση την είχαν οι Λακεδαιμόνιοι και οι Αθηναίοι, οι πρώτοι στη φυλή των Δωριέων, οι δεύτεροι στη φυλή των Ιώνων. Και οι Αθηναίοι ως σήμερα δεν ξεσηκώθηκαν ποτέ από τον τόπο τους να πάνε αλλού, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι ήταν περιπλανώμενοι όσο λίγοι. Δηλαδή, τον καιρό που ήταν βασιλιάς ο Δευκαλίων κατοικούσαν στη Φθιώτιδα, τον καιρό του Δώρου, του γιου του Έλληνο, στην περιοχή που βρίσκεται στους πρόποδες της Όσσας και του Ολύμπου που την έλεγαν Ιστιαιώτιδα, και μετά κατοικούσαν στην Πίνδο και είχαν το όνομα Μακεδνοί. Από κει μετακινήθηκαν και πάλι στη Δρυοπίδα· κι απ' τη Δρυοπίδα τέλος ήρθαν στην Πελοπόννησο κι ονομάστηκαν Δωριείς.

*Η κατάσταση
στην Αθήνα –
Πεισίστρατος*

59. Λοιπόν, απ' αυτούς τους δύο λαούς ο Κροίσος πληροφορήθηκε ότι οι Αθηναίοι δυναστεύονταν και είχαν κατακερματιστεί απ' τον Πεισίστρατο⁶, το γιο του Ιπποκράτη, που αυτή την εποχή ήταν τύραννος της Αθήνας. Δηλαδή, καθώς είχαν πολιτικές διαμάχες ανάμεσά τους οι Αθηναίοι που κατοικούσαν στα παράλια μ' αυτούς που κατοικούσαν

στα πεδινά, βάλθηκε και καλά να γίνει τύραννος και οργάνωσε τρίτη πολιτική μερίδα· κι αφού συγκέντρωσε γύρω του οπαδούς και παρίστανε, τάχα, τον ηγέτη αυτών που κατοικούσαν στα ορεινά, βάζει μπρος το εξής τέχνασμα: τραυμάτισε τον εαυτό του και τις μούλες του και οδήγησε το ζεμένο αμάξι του στην αγορά, τάχα ότι ξέφυγε μέσ' από τα χέρια των εχθρών του, που θέλησαν δήθεν να τον σκοτώσουν την ώρα που πήγαινε στα χωράφια του· ζητούσε λοιπόν από το λαό να του εξασφαλίσει κάποια φρουρά, μια που πρωτύτερα ως στρατηγός δοξάστηκε στην εκστρατεία που έγινε εναντίον των Μεγαρέων, με το να κυριέψει τη Νίσαια⁷ και να δείξει κι άλλες μεγάλες ανδραγαθίες. Κι ο λαός της Αθήνας εξαπατημένος διάλεξε ανάμεσα απ' τους πολίτες και του έδωσε εκείνους τους άντρες, που βέβαια δεν έγιναν δορυφόροι του Πεισιστράτου, αλλά ροπαλοφόροι.

64. Ο Πεισίστρατος θεμέλιωσε στέρεα την τυραννική του εξουσία, χάρη στους πολλούς μισθοφόρους του και τη συγκέντρωση χρημάτων, που, άλλα από την επικράτειά του κι άλλα απ' την περιοχή του ποταμού Στρυμόνα, συνέρρεαν στο ταμείο του. Και κυβερνούσε ως τύραννος την Αθήνα, ενώ απ' τους Αθηναίους άλλοι είχαν πέσει σε μάχη εναντίον του κι άλλοι πήραν το δρόμο της εξορίας μαζί με τους Αλκμεωνίδες⁸.

65. Λοιπόν⁹ ο Κροίσος πληροφορήθηκε ότι εκείνο τον καιρό κάτω απ' αυτή την καταπίεση βρισκόνταν οι Αθηναίοι, ενώ οι Λακεδαιμόνιοι είχαν απαλλαγεί από μεγάλες συμφορές. Δηλαδή, σ' ακόμα παλιότερη εποχή δεν υπήρχε σχεδόν καμιά ελληνική πόλη με νομοθεσία χειρότερη απ' τη δική τους σ' ό,τι αφορά στις σχέσεις ανάμεσά τους, κι όσο για τις σχέσεις τους με ξένους, ακοινώνητοι. Η μετάβασή τους στην ευνομία έγινε με τον ακόλουθο τρόπο· όταν ο Λυκούργος, Σπαρτιάτης πολίτης με υπόληψη, πήγε στους Δελφούς για να πάρει χρησμό, μόλις μπήκε στο άδυτο, αμέσως η Πυθία λέει τα εξής:

*Λυκούργε, φίλε του Διός και των θεών, που έχουν
στον Όλυμπο παλάτια,
φτάνεις στον πλούσιό μου ναό. Μα εμένα ο νους μου τώρα
είναι στα δυο:*

*Η κατάσταση
στη Σπάρτη –
Ο Λυκούργος*

να σε δεχτώ σαν άνθρωπο ή σα θεό; Δεν ξέρω.
 Ψυχανεμίζομαι όμως
 πιότερο σαν κάποιο θεό να σε δεχτώ, Λυκούργε¹⁰.

*Οι νόμοι
 του Λυκούργου*

Κι είναι κάποιοι που κοντά σ' αυτά λένε πως η Πυθία του υπαγόρευσε το πολίτευμα που σήμερα ισχύει στη Σπάρτη, αλλά, σύμφωνα με τα λόγια των ίδιων των Λακεδαιμονίων, ο Λυκούργος, αφού έγινε επίτροπος του Λεωβώτα¹¹, που ήταν ανειψιός του και βασιλιάς της Σπάρτης, αυτούς τους νόμους τους έφερε από την Κρήτη¹². Δηλαδή, αμέσως μόλις ανέλαβε επίτροπος, μεταρρύθμισε όλη τη νομοθεσία κι έλαβε τα μέτρα του να μη την παραβαίνουν¹³. Κι ύστερ' απ' αυτά ρύθμισε τα όσα έχουν να κάνουν με τον πόλεμο, τις ενωμοτίες και τις διμοιρίες και τα συσσίτια, και κοντά σ' αυτά και το θεσμό των εφόρων και της γερουσίας δημιούργησε ο Λυκούργος¹⁴.

*Η συμμαχία
 Κροίσου -
 Σπάρτης*

66. Μ' αυτές λοιπόν τις μεταρρυθμίσεις απόκτησαν ευνομούμενη πόλη και, όταν πέθανε ο Λυκούργος, του έχτισαν ναό και δείχνουν μεγάλο σεβασμό στη μνήμη του. Κι έτσι που ζούσαν σε χώρα γόνιμη και πολυάνθρωπη, πολύ σύντομα πήραν απάνω τους και πρόκοψαν.

69. Λοιπόν, παίρνοντας όλες αυτές τις πληροφορίες ο Κροίσος, έστελνε στη Σπάρτη αγγελιαφόρους με δώρα, για να ζητήσουν συμμαχία, αφού τους έδωσε εντολή τι πρέπει να λένε. Κι αυτοί φτάνοντας έλεγαν: «Μας έστειλε ο Κροίσος, ο βασιλιάς των Λυδών και άλλων εθνών, μ' αυτά τα λόγια: Λακεδαιμόνιοι, ύστερ' από χρησμό του θεού να προσεταιριστώ ως φίλο τον ηγεμόνα των Ελλήνων, έμαθα ότι εσείς είστε ηγεμόνες των Ελλήνων και γι' αυτό σ' εσάς απευθύνομαι ακολουθώντας τον χρησμό, θέλοντας να γίνω φίλος και σύμμαχός σας, μακριά από δόλο και απάτη». Ο Κροίσος λοιπόν μέσω των αγγελιαφόρων του αυτές τις προτάσεις έκανε, και οι Λακεδαιμόνιοι, που κι αυτοί είχαν ακούσει τον χρησμό που δόθηκε στον Κροίσο, χάρηκαν με την άφιξη των Λυδών κι έδωσαν όρκο για φιλία και συμμαχία· γιατί του ήταν και κάπως υποχρεωμένοι, καθώς ο Κροίσος τούς είχε κάνει κάποιες ευεργεσίες στο παρελθόν. Δηλαδή οι Λακεδαιμόνιοι στέλνοντας αντιπροσώπους στις Σάρδεις ζητούσαν να αγοράσουν χρυσάφι, θέλοντας

να κάνουν μ' αυτό άγαλμα του Απόλλωνα, αυτό που σήμερα βρίσκεται στον Θόρνακα¹⁵ της Λακωνίας. Κι ο Κροίσος, ενώ αυτοί πήγαν να το αγοράσουν, τους έδωσε χάρισμα το χρυσάφι.

70. Αυτοί ήταν λοιπόν οι λόγοι, για τους οποίους οι Λακεδαιμόνιοι δέχτηκαν να συμμαχήσουν, κι επίσης γιατί, δίνοντάς τους την πρώτη θέση ανάμεσα απ' όλους τους Έλληνες, επιζήτησε τη φιλία τους. Κι έτσι και, με το που τους την πρότεινε, πρόθυμα τη δέχτηκαν.

71. Ο Κροίσος, πέφτοντας¹⁶ έξω στην ερμηνεία του χρησμού, έβαλε μπρος εκστρατεία στην Καπαδοκία¹⁷, με την ελπίδα ότι θ' ανατρέψει τον Κύρο και τη δύναμη των Περσών. Ενώ ο Κροίσος προετοιμαζόταν να εκστρατεύσει εναντίον των Περσών, ένας Λυδός, που είχε τη φήμη σοφού κι από παλιότερα, αλλά απ' αυτή τη γνώμη του απόχτησε μεγάλο όνομα στον κόσμο των Λυδών, έδωσε στον Κροίσο την παρακάτω συμβουλή — το όνομά του ήταν Σάνδανης: «Βασιλιά μου, προετοιμάζεσαι να εκστρατεύσεις εναντίον ανθρώπων τέτοιας λογής· φορούν κοντοβράκια από τομάρια, από τομάρια και ο υπόλοιπος ρουχισμός τους· και τρων όχι όσο θέλουν, αλλά όσο έχουν, καθώς η γη τους είναι τραχιά. Κι ακόμα δεν πίνουν κρασί, αλλά νερό, κι ούτε έχουν σύκα να τρώνε ούτε τίποτε άλλο της προκοπής. Λοιπόν, πες ότι τους νίκησες· τι περιμένεις να πάρεις από ανθρώπους που δεν έχουν τίποτε; όμως, στην αντίθετη περίπτωση, αν νικηθείς, βάλε με το νου σου πόσα αγαθά θα χάσεις. Γιατί, απ' τη στιγμή που θ' απολαύσουν την καλοπέρασή μας, δε θα ξεκολλούν από μας κι ούτε θα υπάρχει τρόπος να τους κάνουμε πέρα. Απ' τη μεριά μου εγώ ευγνωμονώ τους θεούς που δεν έβαλαν στο μυαλό των Περσών την ιδέα να εκστρατεύσουν εναντίον των Λυδών». Με αυτά τα λόγια του δεν έπειθε τον Κροίσο. Γιατί οι Πέρσες, πριν υποτάξουν τους Λυδούς, δεν ήξεραν καν τι θα πει πολυτέλεια και καλοπέραση.

*Οι συμβουλές
του Λυδού
Σάνδανη*

Κεφάλαια Α 72-85: Ο Κροίσος εκστρατεύει εναντίον του Κύρου. Μετά την αποφασιστική μάχη στην περιοχή Πτερία, που ήταν σπουδαίο φυσικό οχυρό, υποχωρεί ο Κροίσος στις Σάρδεις και προσπαθεί να οχυρωθεί και να ενισχυθεί

από τους συμμάχους του. Ο Κύρος όμως κάνει αιφνιδιασμό, πολιορκεί και κυριεύει τις Σάρδεις (546 π.Χ.).

*Ο Κροίσος
στην πυρά*

86. Λοιπόν οι Πέρσες κυρίεψαν τις Σάρδεις κι έπιασαν ζωντανό τον Κροίσο που βασίλευσε δεκατέσσερα χρόνια και πολιορκήθηκε δεκατέσσερις ημέρες και που, σύμφωνα με τον χρησμό, κατέλυσε μεγάλο βασίλειο, το δικό του¹⁸. Τον έπιασαν οι Πέρσες και τον οδήγησαν στον Κύρο. Κι αυτός έβαλε να στοιβάσουν ξύλα για μεγάλη πυρά κι ανέβασε επάνω και τον Κροίσο αλυσοδεμένο και δίπλα του δυο εφτάδες παλικάρια των Λυδών· μπορεί να 'χε στο νου του είτε να κάνει προσφορά τον αθέρα της λείας του σε κάποιον θεό, είτε να ήθελε να εκπληρώσει κάποιο τάμα του, αλλά δεν αποκλείεται, μαθαίνοντας πως ο Κροίσος ήταν θεοφοβούμενος, να τον ανέβασε στην πυρά για τον εξής λόγο, να 'θελε να μάθει αν κάποιος θεός βάλει το χέρι του να τον σώσει, να μη καεί ζωντανός. Αυτά λοιπόν έκανε ο Κύρος, ενώ ο Κροίσος, που τον είχαν στήσει πάνω στην πυρά, έκανε τη σκέψη, μ' όλο που τον χτυπούσε μια τέτοια συμφορά, ότι κάποιος θεός ενέπνευσε στον Σόλωνα το ρητό «κάνενας, όσο ζει, δεν είναι ευτυχισμένος». Κι όταν του ήρθε αυτό στο νου, πήρε βαθιά ανάσα κι αναστέναξε — ενώ από ώρα ήταν πολύ ήρεμος — και τον φώναξε τρεις φορές ονομαστικά: «Σόλων!».

*Ο Κροίσος
επικαλείται
τον Σόλωνα*

Κι ο Κύρος, με το που τ' άκουσε, διέταξε τους διερμηνείς του να ρωτήσουν τον Κροίσο ποιος είναι αυτός που επικαλείται· κι εκείνοι πλησίασαν και τον ρωτούσαν. Κι ο Κροίσος ως κάποια στιγμή κρατούσε το στόμα του κλειστό στις ερωτήσεις τους, ύστερα όμως, καθώς τον πίεζαν, είπε: «Εκείνος που θα του έδινε πολύ μεγάλη αμοιβή, για να τον έχουν συνομιλητή όλοι οι βασιλιάδες». Επειδή όμως από τα λόγια του δεν έβγαζαν νόημα, τον ρωτούσαν ξανά τι εννοούσε. Καθώς αυτοί τον καταπαρακαλούσαν και δεν τον άφηναν ήσυχο, έλεγε λοιπόν πως ήρθε κάποιον καιρό ο Σόλων ο Αθηναίος, κι αφού σεριάνισε όλα τα πλούτη του, τα περιφρόνησε εντελώς (κι επανέλαβε ακριβώς τα λόγια του Σόλωνος), κι όλα του βγήκαν όπως τα είπε εκείνος — και τα

Ο Κροΐσος πάνω στην πυρά

λόγια του δεν ίσχυαν μόνο για τον Κροίσο, αλλά για όλο το ανθρώπινο γένος, και πρώτιστα για όσους φαντάζονται ότι κατέχουν την ευτυχία.

*Η αντίδραση
του Κύρου*

Αυτά λοιπόν διηγόταν ο Κροίσος, ενώ, από τη φωτιά που είχε ανάψει, καίονταν κιόλας ένα γύρο οι άκρες του σωρού. Κι ο Κύρος, αφού άκουσε από τους διερμηνείς τα όσα είπε ο Κροίσος, μετάνιωσε και συλλογίστηκε πως κι ο ίδιος του, όντας άνθρωπος, έναν άλλο άνθρωπο, που γεύτηκε ευτυχία το ίδιο μεγάλη με τη δική του, ζωντανό τον παρέδωσε στη φωτιά, κι επιπρόσθετα κυριευμένος από φόβο μήπως κάποτε το πληρώσει και κατανοώντας πως τίποτα από τα ανθρώπινα δε μένει σταθερό, διέταξε να σβήσουν όσο γίνεται πιο γρήγορα τη φωτιά που έκαιε και να κατεβάσουν τον Κροίσο κι αυτούς που έστησαν μαζί του. Κι αυτοί, μ' όλες τις προσπάθειές τους, δεν μπορούσαν πια να δαμάσουν τη φωτιά.

*Ο Απόλλων
σώζει τον
Κροίσο*

87. Τότε, λένε οι Λυδοί, ο Κροίσος κατάλαβε ότι ο Κύρος μετάνιωσε, καθώς έβλεπε ότι όλοι τους βάλθηκαν να σβήνουν τη φωτιά, αλλά δεν μπορούσαν πια να τη δαμάσουν, κι έβγαλε φωνή μεγάλη καλώντας τον Απόλλωνα, αν κάποιος από τα δώρα που του έκανε του εύφρανε την καρδιά¹⁹, να του παρασταθεί και να τον λυτρώσει απ' το κακό που τον βρήκε. Λένε λοιπόν πως αυτός με δάκρυα στα μάτια καλούσε τον θεό, κι ενώ ο ουρανός ήταν αίθριος και δε φυσούσε καθόλου, να που ξαφνικά σύννεφα σκέπασαν τον ουρανό κι άνοιξαν οι καταρράκτες του κι έβρεχε ραγδαίωτατη βροχή, κι η φωτιά έσβησε εντελώς. Και, πως απ' αυτό ο Κύρος κατάλαβε ότι ο Κροίσος ήταν αγαπημένος των θεών και άντρας με αρετή και, αφού τον κατέβασε από την πυρά, του έκανε την εξής ερώτηση: «Κροίσε, ποιος άνθρωπος σου γύρισε το μυαλό, να κάνεις εκστρατεία εναντίον της χώρας μου και, αντί φίλος, να γίνεις εχθρός μου;» Κι ο άλλος είπε: «Βασιλιά μου, εγώ έκανα ό,τι έκανα για τη δική σου ευτυχία και τη δική μου δυστυχία· κι αίτιος γι' αυτά είναι ο θεός των Ελλήνων, που με ξεσήκωσε να εκστρατεύσω. Γιατί κανένας δεν είναι τόσο ανόητος, που, αντί την ειρήνη, να προτιμά τον πόλεμο· γιατί, όσο έχουμε αυτήν, τα παιδιά θάβουν τους πατέρες τους· όσο όμως έχουμε εκεί-

νον, οι πατέρες τα παιδιά τους²⁰. Αλλά βέβαια κάποιου θεού θέλημα ήταν αυτά να γίνουν έτσι».

88. Αυτός λοιπόν έτσι μίλησε κι ο Κύρος τού έλυσε τα δεσμά και τον έβαλε να καθίσει δίπλα του και του έδειχνε την πιο καλή διάθεση, κυριευμένος κι ο ίδιος κι όλοι όσοι βρίσκονταν γύρω του από θαυμασμό γι' αυτόν.

141. Οι Ίωνες και οι Αιολείς, με το που υποδουλώθηκαν οι Λυδοί στους Πέρσες, έστειλαν αγγελιαφόρους στις Σάρδεις στον Κύρο, θέλοντας να παραμείνουν υπήκοοί του με τους ίδιους όρους που ήταν και του Κροίσου²¹. Κι αυτός, όταν άκουσε τις προτάσεις τους, τους διηγήθηκε ένα μύθο, λέγοντας ότι ένας αυλητής, βλέποντας στη θάλασσα ψάρια, βάλθηκε να παίζει τη φλογέρα του, με την προσδοκία ότι αυτά θα βγουν στη στεριά· όταν όμως οι ελπίδες του διαψεύστηκαν, πήρε πεζόβολο και έπιασε ψάρια, πλήθος μεγάλο, και τα τράβηξε έξω· κι όταν τα είδε να σπαρταρούν, είπε στα ψάρια: «Σταματήστε το χορό σας, αφού, όταν εγώ σας έπαιζα φλογέρα, δε στρέξατε να βγείτε στη στεριά χορεύοντας». Ο Κύρος βέβαια είπε αυτό τον μύθο στους Ίωνες και τους Αιολείς για τον εξής λόγο, επειδή προηγουμένως οι Ίωνες, όταν ο Κύρος στέλνοντας ο ίδιος αγγελιαφόρους τούς ζητούσε να επαναστατήσουν εναντίον του Κροίσου, δεν πείστηκαν στα λόγια του· τότε όμως, όταν η κατάσταση ξεκαθάρισε, έδειχναν προθυμία να γίνουν υπήκοοί του. Αυτός λοιπόν κυριευμένος από οργή τους μίλησε έτσι· κι όταν τα λόγια του μεταφέρθηκαν στις πόλεις τους και τα έμαθαν οι Ίωνες, έχτιζαν ο καθένας τους τείχη ολόγυρα στις πόλεις τους και συγκεντρώνονταν στο Πανιώνιο²² όλοι οι άλλοι, εκτός από τους Μιλησίους· γιατί μόνο μ' αυτούς έκανε συνθήκες με όρκους ο Κύρος, με τους ίδιους όρους που είχε κάνει και ο Λυδός²³. αλλά οι υπόλοιποι Ίωνες αποφάσισαν να στείλουν από κοινού αγγελιαφόρους στη Σπάρτη²⁴, για να παρακαλέσουν να σπεύσει σε βοήθειά τους.

*Ο Κύρος
υποτάζει
τους Έλληνες
της Μ. Ασίας*

Σ' ό,τι αφορά λοιπόν στη βασιλεία του Κροίσου και την πρώτη υποδούλωση της Ιωνίας, έτσι έγιναν τα πράγματα.

3.Β.

α. Ερμηνευτικές Σημειώσεις

1. Για «το χαμό του γιου» του Κροΐσου, βλ. παρακάτω, σελ. 243-247, τα κεφ. Α 34-45. Καθώς συνέβη ακριβώς μετά την υβριστική αποπομπή του Σόλωνα (βλ. παραπάνω, σελ. 31, κεφ. Α 33), ο Ηρόδοτος τον θεωρεί αποτέλεσμα της νέμεσης των θεών.
Τα δυο χρόνια που μεσολάβησαν είναι: 552-551 π.Χ.
2. Ο ιδρυτής του Περσικού κράτους Κύρος για τον Περσικό κόσμο ήταν ο μέγιστος και άριστος ηγεμόνας. Αφού σήκωσε επανάσταση εναντίον του βασιλιά των Μήδων (που είχαν υποδουλώσει τους Πέρσες) Αστυάγη, απελευθέρωσε τους Πέρσες, υπέταξε τους Μήδους και συνέχισε τις κατακτήσεις του, διαβαίνοντας τον ποταμό Τίγρητα και υποτάσσοντας όλα τα έθνη ως τον ποταμό Άλυ. Βασίλευσε από το 556 ως το 528 π.Χ.
3. Είναι γνωστός ο σεβασμός, τον οποίο δείχνει ο Ηρόδοτος στα μαντεία και τους χρησμούς των, που τους θεωρεί διαμεσολαβητικά όργανα των θεών, για να φτάσουν οι βουλές τους στους ανθρώπους. Από τα μαντεία που αναφέρονται εδώ: το μαντείο στις Άβες της Αν. Φωκίδας ήταν του Απόλλωνα· της Δωδώνης, στην Ήπειρο, του Δία· του ήρωα Αμφιαράου, στη Θήβα· του Τροφωνίου, στη Λεβάδεια· των Βραγχιδών της Μιλήτου ήταν του Απόλλωνα. Το μαντείο του Αιγυπτίου θεού Άμμωνα ήταν στην όαση της Λιβύης.
4. Ο Αριστοτέλης δίνει την έμμετρη μορφή του δίσημου αυτού χρησμού:
Κροΐσος ἄλυν διαβάς μεγάλην ἀρχὴν καταλύσει.
5. Με αφορμή το δεύτερο μέρος του χρησμού «ποιοι ανάμεσα στους Έλληνες είναι οι πιο ισχυροί...» ο Ηρόδοτος θα κάνει τη μεγάλη παρέκβαση των κεφ. 56-68 και 92, όπου μας δίνει πληροφορίες για τον πριν απ' τα Μηδικά ελληνικό κόσμο. Κατά πρώτο λόγο δίνει την εικόνα των δύο πόλεων που διεκδικούσαν την ηγεμονία του ελληνικού κόσμου, της Αθήνας και της Σπάρτης. Η γενεαλογία που ακολουθεί έχει ως εξής: Ο Δῶρος ήταν γιος του Ἑλλήνος, που ήταν γιος του Νώε της ελληνικής μυθολογίας, του Δευκαλίωνα. Ως προς τους άλλους όρους, το εθνικό όνομα Μακεδνός είναι συνώνυμο του Μακεδών. Δρυοπίδα ήταν η περιοχή ανάμεσα στην Οίτη και τον Παρνασσό.
6. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, ο Πεισίστρατος «τυράννευσε» στην Αθήνα συνολικά 17 χρόνια (560-527): πρώτη τυραννίδα, 560-555· δεύτερη, 549-546· τρίτη, 538-527. Στα ενδιάμεσα διαστήματα, συνολικά 16 χρόνια, έζησε εξόριστος. Η τυραννίδα του συνεχίστηκε από τους γιους του, τους Πεισιστρατίδες, τον Ιππία και τον Ίππαρχο, από το 527 ως το 511/510 π.Χ.

7. Η *Νίσαια* ήταν το επίνειο των Μεγαρέων.
8. Οι *Αλκμεωνίδες* ήταν ξακουστή αριστοκρατική οικογένεια της Αθήνας, που πρωτοστάτησε στους αγώνες για την ανατροπή των τυράννων. Στην οικογένεια αυτή ανήκαν ο θεμελιωτής της αθηναϊκής δημοκρατίας Κλεισθένης και, απ' τη μεριά της μητέρας του, ο Περικλής.
9. Στα κεφ. 65-68 γίνεται λόγος για την ιστορία της αρχαϊκής Σπάρτης και ειδικότερα για τις μεταρρυθμίσεις του Λυκούργου και τις απαρχές της σπαρτιατικής ηγεμονίας.
10. Για τον Λυκούργο υποστηρίζονται τρεις εκδοχές: α) ήταν παλιός τοπικός θεός που υποβιβάστηκε σε ημίθεο· β) ήταν ιστορικό πρόσωπο· γ) ήταν πλάσμα της φαντασίας, που πέρασε στην ιστορία. Ο Ηρόδοτος δεχόταν τη δεύτερη άποψη.
11. Ο συσχετισμός του Λυκούργου με τον βασιλιά Λεωβώτα οδηγεί στην τοποθέτησή του σε πολύ πρώιμη εποχή. Αντίθετα, από άλλες πηγές βγαίνει το συμπέρασμα ότι είναι έναν αιώνα νεότερος, δηλαδή έζησε γύρω στα 600 π.Χ.
12. Οι Λακεδαιμόνιοι πίστευαν ότι οι Δωριείς που εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη ήταν οι συνεπέστεροι φύλακες των δωρικών θεσμών.
13. Ο Λυκούργος δέσμευσε τους Σπαρτιάτες να τηρήσουν τη νομοθεσία του με τρόπο παρόμοιο με τον γνωστό του Σόλωνα (βλ. παραπάνω, σελ. 27 κεφ. 29).
14. Από τις αναφερόμενες ρυθμίσεις του Λυκούργου: α) Σ' ό,τι αφορά στα στρατιωτικά, η *ενομοτία* ήταν η μικρότερη μονάδα (32 άντρες, δεμένοι με όρκο ανάμεσά τους), που, ίσως, συνώνυμό της ήταν η *τριηκάς*, η διμοιρία· τα *συσσίτια* (φιδίτια), σε ομάδες 15 αντρών. β) Σ' ό,τι αφορά στην διακυβέρνηση, οι *έφοροι* ήταν η σημαντικότερη, μετά τους δυο βασιλιάδες, αρχή (5 άντρες), ενώ η *γερουσία* ήταν το ανώτατο συμβούλιο της πόλης (οι 2 βασιλιάδες και 28 Σπαρτιάτες, που είχαν συμπληρώσει το εξηκοστό έτος της ηλικίας τους).
15. Ο *Θόρναξ* ήταν λόφος στα ΒΔ. της Σπάρτης, πάνω στην αριστερή όχθη του Ευρώτα, με φημισμένο ναό του Απόλλωνα.
16. Τα γεγονότα που πραγματεύεται ο Ηρόδοτος στην ενότητα των κεφ. Α 71-92 χρονολογούνται ανάμεσα στα 548/47 και 547/46 π.Χ.
17. Η *Καππαδοκία* είχε μεγάλη στρατηγική σημασία εκείνη την εποχή, γιατί δέσποζε σε σημαντικούς «διεθνείς» δρόμους της Μ. Ασίας.
18. Με την εμφαντική φράση «το δικό του», ο Ηρόδοτος δίνει τέλος στην αμφιβολία για το τι ακριβώς εννοούσε ο χρησμός, με κάποιο ειρηνικό τόνο για τον Κροίσο.
19. Η αντίληψη ότι ο άνθρωπος «επενδύει» αφιερώνοντας δώρα στο θεό, και άρα ο θεός είναι υποχρεωμένος να κάνει αντίχαρη, μας είναι γνωστή από

την *Ιλιάδα* (στη σκηνή του Χρύση, Α 39-41) και την *Οδύσσεια* (αγόρευση της Αθηνάς, α 61), βλ. και παρακάτω, το «Παράλληλο κείμενο» του Βακχυλίδη.

20. Η επιγραμματικότερη και παραστατικότερη έκφραση της φιλειρηνικής στάσης του Ηροδότου και της αποστροφής του για τον πόλεμο.
21. Για τους όρους, με τους οποίους έγιναν υποτελείς στον Κροίσο οι Έλληνες, βλ. παραπάνω, σελ. 22 τα κεφ. 26-27.
22. Για το Πανιώνιον, βλ. παρακάτω, σελ. 202, το κεφ. Α 148.
23. Εδώ *Λυδός* (= βασιλιάς των Λυδών) είναι ο πατέρας του Κροίσου Αλυάτης, που έκανε συνθήκες με τους Μιλησίους στα 611 π.Χ.
24. Η αναμφισβήτητη επιβολή της Σπάρτης στον ελληνικό κόσμο κατά τα τέλη της αρχαϊκής εποχής τεκμηριώνεται από το γεγονός ότι όλοι όσοι έβρισκαν τις δυνάμεις τους ανεπαρκείς για ν' αντιμετωπίσουν εχθρό (όπως, εδώ, οι Ίωνες· στο κεφ. Α 69, ο Κροίσος, βλ. παραπάνω, σελ. 40· στο κεφ. Ε 38, βλ. παρακάτω, σελ. 53, ο Αρισταγόρας), επικαλούνται τη βοήθειά τους.

β. Παράλληλο κείμενο

Την περίφημη σκηνή «Ο Κροίσος στην πυρά», που παρέστησε σημαντικός αγγειογράφος, όπως φαίνεται στην αγγειογραφία (του 500 π.Χ.) που παραθέτουμε, την πραγματεύτηκε ποιητικά ο λυρικός ποιητής Βακχυλίδης, σε ποίημά του για νίκη στην Ολυμπία του τυράννου των Συρακουσών Ιέρωνα (στα 468 π.Χ.): «Και τον βασιλιά της Λυδίας, της αλογοδαμάστρας, τον Κροίσο, κάποτε, έσωσε ο Απόλλων με το χρυσό σπαθί, όταν, εκπληρώνοντας τη μοίρα που όρισε ο Δίας, οι Σάρδεις πέσανε στα χέρια του στρατού των Περσών.

Κι ο Κροίσος, όταν έφτασε στη βρεμένη στα δάκρυα μέρα που δεν την περίμενε, δεν είχε πρόθεση να ζήσει χρόνια και χρόνια δούλος, αλλά ύψωσε πυρά μπροστά στην αυλή του, τη ζωσμένη με χάλκινα τείχη. Κι ανέβηκε στην πυρά τριγυρισμένος απ' την αξιοσέβαστη γυναίκα του και τις ωριοπλέξουσες θυγατέρες του, που θρηνούσαν σπαραχτικά. Κι ύψωσε τα χέρια του στους ουρανούς κι έβγαλε φωνή μεγάλη: «Θεέ Μεγαλοδύναμε, πού είναι η αντίχαρη των θεών; Και πού είναι ο βασιλιάς, ο γιος της Λητώ; Συντρίμμα το παλάτι του Αλυάτη και δε βλέπω να μου έρχεται η ανταμοιβή για τα χίλια δυο όμορφα αφιερώματα που έστειλα στο ναό του. Κι έτσι στις φλόγες είναι παραδομένη η αρχαία πολιτεία των Λυδών· κι ο Πακτωλός, που σέρνει χρυσάφι στη νεροσυρμή του, κοκκινίζει απ' το αίμα, και σέρνονται σκληρά στη σκλαβιά οι γυναίκες απ' τα καλοχτισμένα παλάτια. Κι ό,τι ως χτες το μισούσαμε, να που τώρα το ποθούμε: τι πιο γλυκό απ' τον θάνατο;».

Τόσα είπε και πρόσταξε τον λαφροπόδη αυλικό του να βάλει φωτιά στο σωρό με τα ξύλα. Και να θρηνούν οι παρθένες και ν' απλώνουν τα χέρια στη μάνα τους. Γιατί ο θάνατος μπροστά στα μάτια είναι για τον άνθρωπο ο πιο απαίσιος. Αλλά, όταν πήδησε ψηλά η φλογερή ορμή της φοβερής φωτιάς, ο Δίας έστειλε πάνω απ' την πυρά μαύρο σύννεφο κι έσβηνε τις χρυσόχρωμες φλόγες».

Θέματα για μελέτη - Ερωτήσεις

1. Με όσα διαβάσετε στο κεφ. 86 συμπληρώστε το διάγραμμα της ερώτησης 4 της προηγούμενης ενότητας (παραπάνω, σελ. 35).
2. Ποιες αντιλήψεις του Ηροδότου για την παρέμβαση των θεών στα ανθρώπινα μπορούμε να διακρίνουμε στα κεφάλαια της τρίτης ενότητας;
3. Ποια κοινά στοιχεία, αλλά και ποιες διαφορές βρίσκετε ανάμεσα στην αφήγηση του Ηροδότου, το απόσπασμα του Βακχυλίδη και την αγγειογραφία που αφορούν στο περιστατικό «Ο Κροίσος πάνω στην πυρά».
4. Ο Πεισίστρατος, όπως τον παρουσιάζει ο Ηρόδοτος, είναι ο πιο αποδεκτός απ' όλους τους «τυράννους». Όμως δεν τον εμφανίζει απαλλαγμένον από ελαττώματα, αφού η «τυραννίδα» του είχε και αρνητικές συνέπειες για την Αθήνα. Σε ποια σημεία της αφήγησης του Ηροδότου τις εντοπίζουμε;
5. Για ποιους λόγους οι Λακεδαιμόνιοι δέχονται να συμμαχήσουν με έναν «βάρβαρο», τον Κροίσο;

